

Economisch-Statistische Berichten

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDS ECONOMISCH INSTITUUT

2 JUNI 1971
56e JAARGANG
No. 2800

Variaties op een thema

Laat de wal het schip niet keren!
Hoe hoger loonniveau hoe meer inflatie.
Indammen overbesteding uiterst moeilijke zaak.
Revaluatie gulden lost geen binnenlandse spanningen op.
Niet fataal, wel pijnlijk.
Europa is bepaald niet opgewassen tegen dollarcrisis.
Waarschuwendende cijfers en feiten.
Het gevecht om de taart.
Twijfel bij bedrijven over economie in 1971.
Wij zitten in Nederland economisch in de knoei.
Kalm aan!
SER struikelde over het interimadvies inzake het loon-
en prijsbeleid.
Ziende blind.
Zware taak voor nieuw Kabinet.
Slecht cijfer.
Een ernstige waarschuwing.
SER faalde.
Monetaire ingreep bracht geen oplossing.
De dollar „bezet” Europa.
Machteloosheid.
Begint de revolutie in het monetair bestel?
Toporgaan SER faalt bij loon-prijsbeleid.

Zwevende valuta niet erg nodig.
Halsstarrig.
Buigt conjunctuur door?
Orde op zaken stellen.
De monetaire crisis — een demasqué.
Wij leven boven onze stand.
Geen speelruimte meer!
We moeten de overbesteding terugdringen.
De Nederlandse economie zit in de knoei.
Dreigende loonexplosie.
Een nieuwe stimulans voor onevenwichtigheid.
Het inflatiegevaar behoudt in West-Europa zijn volle
actualiteit.
Zorg over de voortdurende daling van de winstinkomens.
Versnelde teruggang van de investeringsmogelijkheden.
Negatieve invloed op de werkgelegenheid.
Beteugeling investeringen van het bedrijfsleven?
Inflatiebestrijding geen succes.
Alleen bereidheid tot enige matiging kan uitkomst
brengen.
Ons economisch stelsel zit op dit moment flink vast.
Overbesteding is structureel.
De belastingschroef is dolgedraaid.
Laat de wal het schip niet keren!

.... en ijverig gaat Steenkamp door ....

Inhoud

Variaties op een thema	513
Overheidsbestedingen	514

Drs. J. P. Pronk:

Wettelijke regeling ontwikkelingshulp	515
---	-----

Drs. J. Amelung

en Dr. Ir. A. W. G. Koppejan:

Een „Meinsma-effect” op het tabaksverbruik?	516
---	-----

Mr. J. Hollander:

De vakbonden aan de bedrijfs-poort	518
Ontwikkelingskroniek	523
Au courant	527
Boekennieuws	528

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit

Redacteur-secretaris: P. A. de Ruyter
Adjunct redacteur-secretaris: L. Hoffman

Economisch-Statistische Berichten

Weekblad van de Stichting Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016;

kopij voor de redactie: postbus 4224. Telefoon: (010) 14 55 11, toestel 3701. Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 44,72 per jaar, studenten f. 31,20, franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).

Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope NV, Rotterdam; Banque de Commerce, Koninklijk plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Overheidsbestedingen

Bij de huidige kabinetsformatie spelen de overheidsuitgaven een belangrijke rol. Het economieboekje leert dat in een tijd van overbesteding de overheid tot taak heeft de bestedingen af te remmen. Het afremmen van de bestedingen stuit meestal op moeilijkheden, die bij de particuliere bestedingen (investeringen en consumptie) vaak ernstiger zijn dan bij de overheidsbestedingen, zodat velen van de overheid verlangen dat zij alleen, of het sterkst, haar uitgaven zal beperken. De overheid heeft echter taken gekregen die niet uitgesteld kunnen worden. Vandaar dat vele politieke partijen en belangenorganisaties zich tegen mogelijke bezuinigingen van de overheid hebben gekeerd. Het is jammer dat deze groepen vaak niet de mogelijkheden aangeven om de overbesteding weg te werken. Hierdoor wordt het de economische politiek wel erg moeilijk gemaakt. Als de Nederlandse bevolking niet daadwerkelijk bereid is haar particuliere bestedingen te beperken, zal de overheid wel moeten bezuinigen, met alle gevolgen van dien.

In deze korte beschouwing is het niet mogelijk op die gevolgen in te gaan. Wel zal hiervan een indicatie worden gegeven door na te gaan hoe het procentuele aandeel van de overheidsbestedingen in de nationale bestedingen zich in de tijd heeft ontwikkeld. Uit de onderstaande tabel blijkt dat van 1955 t/m 1969 dit percentage is toegenomen van 18 tot 21, indien wordt uitgegaan van *lopende prijzen*. De overheidsbestedingen stijgen dus sneller dan de nationale bestedingen. Hieruit moeten echter niet te vlot conclusies worden getrokken. Van de totale overheidsbestedingen is ongeveer 80% overheidsconsumptie. Onder overheidsconsumptie wordt verstaan de bestedingen van de overheid aan lonen en salarissen en sociale lasten en haar materiële consumptieve bestedingen. De post lonen, salarissen en sociale lasten is van 1955 t/m 1969 opgelopen van 57% naar 72% van de overheidsconsumptie. De overheid is arbeidsintensief en de lonen drukken derhalve zwaar op haar budget. Daarom is in de onderstaande tabel een kolom toegevoegd, die het procentuele aandeel van de *reële* overheidsbestedingen in de reële nationale bestedingen laat zien. Nu blijkt dat dit percentage van 1955 t/m 1969 is afgenomen van 22 tot 17.

Om een juiste indruk te hebben van wat de overheid met haar middelen doet is het beter om met cijfers te werken, die gecorrigeerd zijn voor de inflatie. Indien we dat doen kan geconcludeerd worden, dat nu reeds de groei van de overheidsbestedingen achterblijft bij de groei van de nationale bestedingen.

L.H.

Het procentuele aandeel van de bruto overheidsbestedingen in de bruto nationale bestedingen

Jaar	In lopende prijzen	In constante prijzen
1955	18	22
1956	18	21
1957	19	21
1958	19	21
1959	18	20
1960	18	19
1961	18	19
1962	19	20
1963	20	20
1964	20	19
1965	20	18
1966	21	18
1967	21	18
1968	21	17
1969	21	17

Bron: CBS: „Nationale Rekeningen”

Wettelijke regeling ontwikkelingshulp

De Nationale Raad van Advies inzake Hulpverlening aan Minder Ontwikkelde Landen heeft enige tijd geleden voorgesteld bij de komende grondwetsherziening een beginseluitspraak over de ontwikkelingspolitiek als een vast onderdeel van het buitenlandse beleid in de Grondwet op te nemen. De Raad kwam daarbij tot de volgende suggestie voor een formulering: „De Koning voert het buitenlandse beleid. Hij bevordert de ontwikkeling van de internationale rechtsorde, de organisatie van de vrede, en het sociale en economische welzijn op grond van de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid ter zake in internationaal verband”.

In het verlengde van deze positief te waarden suggestie ligt het onlangs uitgebrachte advies van de Raad of het wenselijk is een speciale wettelijke voorziening te creëren voor de ontwikkelingshulp. De Raad beantwoordt deze vraag bevestigend en voert daartoe als belangrijkste overweging aan, dat de Nederlandse overheidsinspanning op dit terrein — welke nu ongeveer f. 1 mrd. bedraagt — overwegend aan het inzicht van uitvoerende instanties is overgelaten. Weliswaar worden de desbetreffende bedragen verantwoord via de Rijksbegroting, doch een wet op de ontwikkelingshulp zou er toe kunnen bijdragen de beginselen van het beleid veilig te stellen, de continuïteit te verzekeren en internationaal aanvaardbare taakstellingen te verwezenlijken.

Dit is zeker juist. Zo was een van de moeilijkheden, waarvoor de voormalige, door de regering ingestelde — doch later door regering en Parlement zo genegeerde — commissie ter evaluatie van het Nederlandse ontwikkelingsbeleid zich zag gesteld, dat evaluatiecriteria ontbraken. Ook het

Parlement heeft hiermee te kampen bij de regelmatig terugkerende beoordeling van het regeringsbeleid. Wettelijke vastlegging van de doeleinden van het ontwikkelingsbeleid dient daarom te worden toegejuicht.

De door de Raad voorgestelde considerans van het „Ontwerp van Wet inzake hulp aan Ontwikkelingslanden” formuleert als doelstelling van het ontwikkelingsbeleid: „het streven naar een menswaardig en rechtvaardig wereldbestel”. Deze doelstelling wordt in het eerste artikel nader gespecificeerd:

- a. de economische groei en sociale vooruitgang van de ontwikkelingslanden;
- b. een meer gelijkmatige verdeling van de ontwikkelingsmogelijkheden der wereldbevolking;
- c. een betere internationale arbeidsverdeling door verbetering van de positie van deze landen in de wereldhuishouding.

Men kan met deze formulering instemmen. Zij draagt een algemeen karakter, doch bevat in haar algemeenheid, zeker indien samengenomen met het voorgestelde grondwetsartikel, de juiste elementen. Deze elementen zijn bovendien structureel geformuleerd: het gaat om een meer gelijkmatige verdeling van de ontwikkelingsmogelijkheden (dus niet alleen van het inkomen) in het licht van de internationale structurele relaties.

Nu zou men kunnen tegenwerpen, dat begrippen als „rechtvaardig”, „menswaardig”, „vooruitgang”, „meer gelijkmatig” en „beter” voor verschillende uitleg vatbaar zijn. Als positief punt van dit „ontwerp van wet” beschouw ik echter dat niet ge-

probeerd wordt aan deze begrippen bij voorbaat een eigen, d.w.z. door Nederlanders geformuleerde, inhoud te geven, maar dat in een volgend artikel expliciet wordt gepostuleerd, dat deze doeleinden zullen moeten worden nagestreefd in samenwerking met de betrokken landen en met eerbiediging van hun verantwoordelijkheid en initiatief. Dit dient, aldus de Raad, te geschieden in het kader van internationale institutionele structuren en multilaterale regelingen, onder aanvaarding van wederzijdse internationale verplichtingen.

Het lijkt mij toe, dat deze formulering ruimte schept voor inspraak van de ontwikkelingslanden in ad hoc interpretaties van de doelstellingen van het Nederlandse ontwikkelingsbeleid. Dat juich ik toe, omdat hiermee recht wordt gedaan aan de self-reliance doelstelling van het ontwikkelingsbeleid der betrokken landen zelf. Dat voor de wederzijdse toetsing der ontwikkelingsdoelstellingen de voorkeur wordt gegeven aan een multilateraal kader valt eveneens toe te juichen, omdat dan de externe effecten van het ontwikkelings- en samenwerkingsbeleid kunnen worden gezien.

Een beoordeling van de middelen van het ontwikkelingsbeleid, die in het „wetsontwerp” worden genoemd, moet echter veel minder positief uitvallen. Het hele ontwerp handelt eigenlijk slechts over één middel: de hulpverlening. Dat komt reeds tot uiting in de titel, waarin de term „ontwikkelingssamenwerking” angstvallig vermeden lijkt te zijn. Op slechts twee plaatsen wordt ook ingegaan op andere componenten van een ontwikkelingsamenwerkingsbeleid.

De eerste uitzondering is een erg cryptische formulering over de handelspolitiek, die luidt: „Aard en omvang van de Nederlandse hulpverlening worden bepaald met inachtneming van . . . . (d) de mogelijkheid en wenselijkheid maatregelen ten be-

(slot op blz. 522)

Een „Meinsma-effect” op het tabaksverbruik?

DRS. J. AMELUNG
DR. Ir. A. W. G. KOPPEJAN*

In het begin van 1962 heeft de Nederlandse Consumentenbond de rook van een aantal merken sigaretten laten onderzoeken op het gehalte aan nicotine en teer. Dit bleek voor de verschillende merken vrij ver uiteen te lopen, maar ook in het meest gunstige geval niet gering te zijn. Hoewel de uitkomsten van dit onderzoek veel publiciteit verkregen, ondervond het sigarettenverbruik hiervan nauwelijks enige terugslag.

Geheel anders was dit met de, destijds gerucht makende, televisie-uitzending van januari 1964, waarin een somber, volgens sommigen zelfs overtrokken, beeld van de gevaren van het roken werd gegeven. Het effect van deze uitzending had veel weg van een shockreactie. Met name het verbruik van sigaretten en kerftabak lag over geheel 1964 niet minder dan ca. 12% per hoofd beneden het niveau, dat bij een ongestoord verloop volgens de ontwikkeling in voorgaande jaren bereikt zou zijn.

Belangwekkend is nu in hoeverre deze shockreactie tot een blijvend effect, d.w.z. tot een duurzame negatieve invloed op het verbruik van sigaretten en kerftabak heeft geleid. Dit valt niet zonder meer uit de beschikbare gegevens over 1965 en volgende jaren af te leiden. Deze gegevens betreffen namelijk niet het verbruik, maar de afzet c.q. aankoop, en deze heeft in de jaren na 1964 de verstorende invloed ondervonden van de prijsverhogingen i.v.m. belastingwijzigingen per 1 januari 1966 en per 1 januari 1969. Hierop vooruitlopende plegen door kleinhandel en consument tegen oude prijzen voorraden te worden gevormd, waarop dan gedurende de eerste maanden na de prijsverhoging wordt ingeteerd.

Aldus is de afzet, die normaal praktisch gelijk loopt met het verbruik, in de maanden voorafgaande aan een prijsverhoging groter dan het verbruik. In de maanden daarna valt de afzet terug en ligt door de intering op de gevormde voorraad beneden het verbruik. Bij een accijnsverhoging per 1 januari komen deze verschillen tussen afzet en verbruik ieder in een verschillend kalenderjaar tot uiting, waarna in het derde jaar weer een herstel tot de normale situatie optreedt. Doordat de beide prijsverhogingen juist ook met een tussentijd van drie jaar plaatsvonden, hebben zij de gegevens over de gehele periode 1965-1970 beïnvloed.

Bij een analyse van het verbruik over een langere periode dan deze zes jaar kan deze omstandigheid echter afzonderlijk in rekening worden gebracht. Een dergelijke analyse leidt dan tot een afzetvergelijking, waarin de eerder beschreven voorraadmutaties als een zelfstandige grootheid naast de — het werkelijke verbruik bepalende — invloeden worden opgenomen. In het onderhavige geval moet dan bovendien het effect van de televisieuitzending van januari 1964 als afzonderlijke grootheid worden ingepast. Hierbij

is er van uitgegaan, dat dit effect in de jaren na 1964 constant is gebleven. Voor zover dit niet het geval is — afzwakking maar ook versterking in de loop van de tijd is denkbaar — moet dit tot uitdrukking komen in de verschillen tussen de berekende en de werkelijke afzet.

Het onderzoek heeft betrekking op het volume van het verbruik van fabrieks- en shagsigaretten, gemeten als de afzet aan de kleinhandel in constante prijzen, en strekte zich uit over de jaren 1952-1970. De berekende (semi-logaritmische) vraagvergelijking voor het afzetvolume in geld luidt:

$$c_{sk} = 80,46 \log c_{\frac{1}{2}} + 5,24 d_1 - 7,48 d_2 - 166,6 \quad \hat{R}^2 = 0,96 \\ (6,4\%) \quad (9,8\%) \quad (12,9\%) \quad (8,6\%) \quad NR = 1,53$$

waarin:

c_{sk} = volume van de afzet per hoofd van sigaretten en kerftabak (d.i. voornamelijk shag), in constante prijzen;

$c_{\frac{1}{2}}$ = volume van de totale consumptie per hoofd een half jaar vertraagd, in constante prijzen;

d_1 = + 1 (1965 en 1968 voorraadvorming); — 1 (1966 en 1969 voorraadintering);

d_2 = + 1 (1964 e.v. jaren, autonome vraagvermindering als gevolg van actie tegen het roken).

Hierbij bleek het volgende:

1. De normale ontwikkeling van het verbruik wordt vrijwel geheel bepaald door die van de „koopkracht”, weergegeven door het volume van de totale consumptie, zij het met een vertraging van ongeveer een half jaar.

2. Het effect van de belastingverhogingen in 1966 en 1969 — de reeds genoemde voorraadvorming, c.q. intering — is niet significant verschillend, zodat met één factor voor beide gevallen kan worden volstaan.

3. Afgezien van deze voorraadmutaties kan geen invloed van de prijs op het afzetvolume in geld worden vastgesteld. Nader onderzoek heeft evenwel aangetoond, dat in 1969 een bijzondere ontwikkeling is opgetreden waarbij de prijs wél van invloed en zelfs bepalend is geweest.

In grafiek 1 is het verloop van de werkelijke en de berekende afzet alsmede de verschillen daartussen voor de achtereenvolgende jaren weergegeven. Vertonen deze verschillen vóór 1964 het gebruikelijke wisselende beeld, in de jaren 1965-1968 is er sprake van een beperkte, maar duidelijk positieve afwijking ter grootte van enkele procenten van de afzet. Dit geeft aan dat het schrikeffect uit 1964 —

* De beide auteurs zijn verbonden aan de afdeling Landbouw en voeding van de hoofdafdeling Bedrijfstakkenplanning van het Centraal Planbureau.

een daling van de afzet t.o.v. het normale niveau met ca. 12% — in de vier daarop volgende jaren iets is afgezwakt, maar altijd nog in een niveauverlaging van ca. 9% tot uitdrukking komt.

In 1969 en 1970 is deze afzwakking echter in haar tegen-deel verkeerd. In het eerste jaar was de niveauverlaging weer 12% en in 1970 zelfs 15%. Dit zou een eerste aanwijzing kunnen zijn, dat de in deze laatste jaren weer versterkte publiciteit over de gevaren van het roken een nieuwe impuls tot vermindering van het verbruik heeft gegeven. Het feit, dat ook de afzet van sigaren is gedaald en wel sinds 1963 met ruim 20% per hoofd, maakt het weinig waarschijnlijk dat er een overgang van enige betekenis naar deze vorm van tabaksverbruik heeft plaatsgevonden.

De uitkomsten van de afzetvergelijking verschaffen geen directe informatie over de sigarettenafzet in aantallen, daar in het afzetvolume in constante prijzen ook de kwaliteitsfactor een rol speelt. De aantallen kunnen echter wel uit de uitkomsten worden afgeleid met behulp van de gemiddelde prijs per sigaret. In grafiek 2 zijn de aldus gevonden aantallen van de werkelijke en de berekende afzet weergegeven, alsmede de verschillen daartussen. Daarbij is voor de omrekening van shag op sigaretten de destijds gehanteerde distributienorm van 50 gram = 40 sigaretten aangehouden.

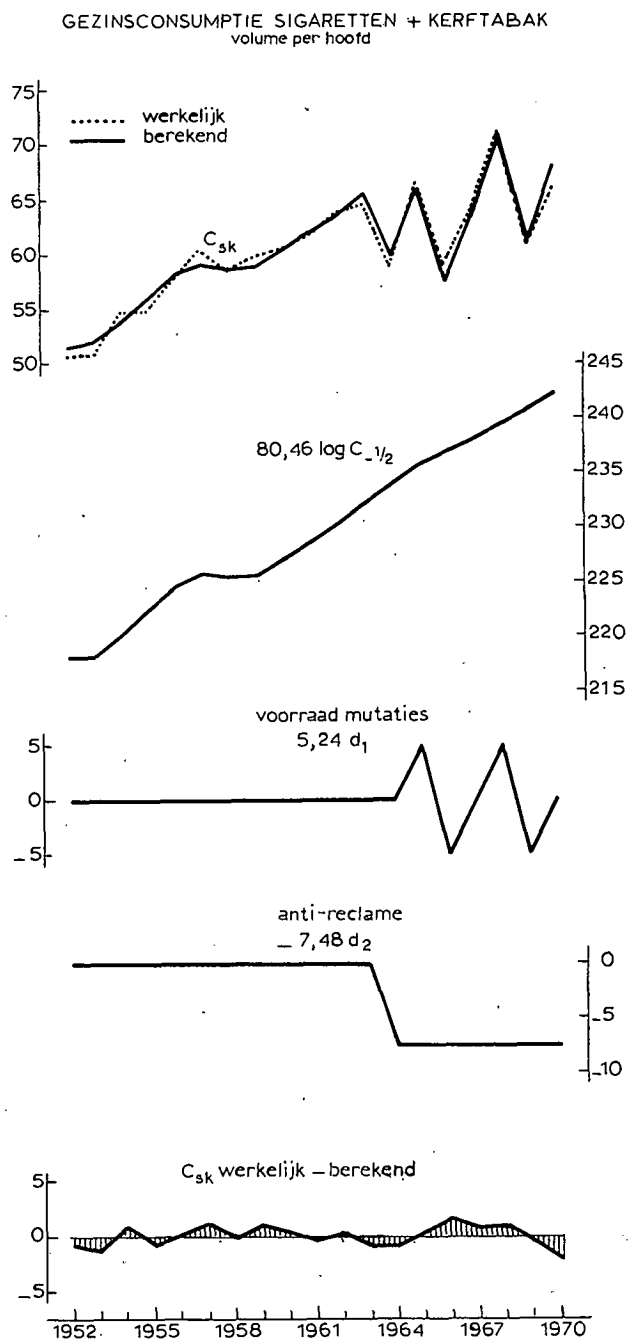
Bij vergelijking van beide grafieken blijken het verloop van het afzetvolume in geld en dat van het aantal sigaretten vrijwel identiek te zijn met uitzondering voor het jaar 1969. In dat jaar is de teruggang van het afzetvolume in geld na de voorraadvorming in 1968 aanzienlijk groter geweest dan die van de afzet in aantal sigaretten. Het ligt voor de hand dit verschijnsel in verband te brengen met de explosieve introductie van per stuk goedkopere sigaretten, hetzij in de vorm van nieuwe merken hetzij van bestaande merken in 25-stuks verpakking tegen dezelfde prijs als voor 20-stuks verpakking gold. Hierdoor is het vele verbruikers mogelijk geweest hun uitgaven voor een bepaald „rantsoen” minder dan evenredig met de prijsverhoging per 1 januari 1969 te doen toenemen of zelfs gelijk te houden. Daarnaast is voor vele rokers van „een pakje per dag” een toeneming van het dagelijks rantsoen van 20 naar 25 stuks bewerkstelligd, zonder dat dit in een uitgavenstijging voelbaar was. Als gevolg hiervan is het afzetvolume per hoofd in vaste prijzen van 1963 tot 1970 met slechts 2% toegenomen, terwijl het aantal sigaretten per hoofd in dezelfde periode met 14% is gestegen. Van dit verschil van 12% is ca. 10% in 1969 ontstaan.

Het verloop der verschillen tussen de werkelijke en de berekende afzet in geld en in aantal is evenwel over de gehele periode identiek, ook voor 1969. Dit betekent dat het hierboven voor het afzetvolume in geld beschreven verloop van het schrik-effect na de TV-uitzending van 1964 eveneens voor de afzet in aantallen geldt.

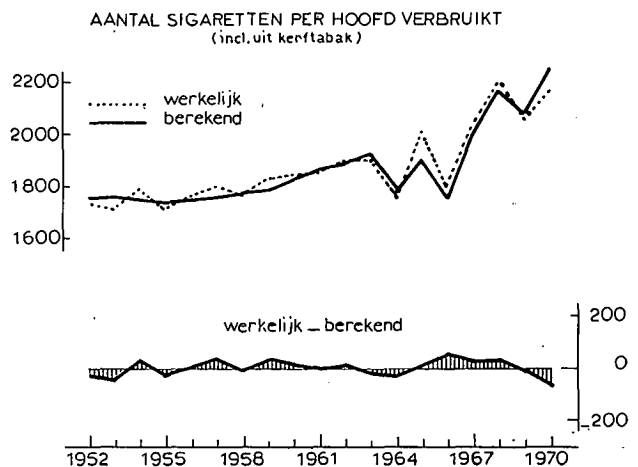
De voorlopige conclusie uit dit onderzoek kan dan ook zijn, dat de niet aflatende activiteit tegen het roken, zoals die hier te lande o.a. door Dr. Meinsma wordt bedreven, een duidelijke en thans wellicht zelfs verder toenemende invloed heeft. Ondanks de tegenkracht, die van de introductie van per stuk goedkopere sigarettenmerken en -verpakkingen is uitgegaan, is de toeneming van het sigarettenverbruik per hoofd per jaar (van ca. 1.750 stuks in 1952 tot 1.900 in 1963 en 2.150 in 1970) thans ongeveer 250 stuks kleiner dan zonder de anti-reclame te verwachten viel.

J. Amelung
A. W. G. Koppejan

grafiek 1.

grafiek 2.

De vakbonden aan de bedrijfspoot

Over de vakbondseisen tot subsidiëring en het verlenen van faciliteiten voor vakbondsactiviteiten door het bedrijf

MR. J. HOLLANDER*

De verhouding van de vakbeweging tot de afzonderlijke onderneming is tot voor kort hoofdzakelijk van externe aard geweest. De vakbonden traden op voor de „werkende stand” *als geheel*, sloten *collectieve* arbeidsovereenkomsten af voor alle arbeiders in een gehele bedrijfstak, beïnvloedden de sociaal-economische ontwikkelingen op nationaal- en bedrijfstakniveau. Voor het individuele bedrijf — en zeker voor de gang van zaken binnen dat bedrijf — had de vakbeweging betrekkelijk weinig belangstelling.

Sinds enkele jaren is dat anders. Werkloosheid als algemeen verschijnsel — een van de belangrijkste actiegebieden van de vakbeweging — maakte plaats voor het door een enkel bedrijf te verlenen „massaal ontslag”. Gebrek aan werk en brood veranderde in de overvloed van de welvaart. Uit de klassebewuste, solidaire proletariër ontpopte zich de welvarende, individualistische burger. Het kost de vakbeweging grote inspanning zichzelf in deze ontwikkelingen te hervinden en opnieuw haar plaats, taak en rol te bepalen¹. Daarbij is haar één ding duidelijk geworden: de vakbonden dienen zich met het *individuele* vakbondslid in het *afzonderlijke* bedrijf bezig te houden. De Metaalbedrijfsbond NVV (vroeger ANMB) vond hiervoor de term „bedrijvenwerk” uit en lanceerde in 1965 een plan² met het doel:

- a. de vakbond bij de man in het bedrijf te brengen (betere communicatie, steun aan de vakbondsleden in de bedrijfssituatie, steun aan vakbondsleden in de ondernemingsraad);
- b. het bedrijf bij de bond te brengen (informatie over de gang van zaken binnen het bedrijf aan districtsbestuurders en vakbondsorganen, om van de bond uit invloed op het bedrijfsbeleid te kunnen uitoefenen).

Enige tijd later sloten ook de protestantse en katholieke vakbonden in de metaalindustrie zich, met kleine verschillen, bij dit plan aan³. De metaalvakbonden eisen van de onderneming een aantal faciliteiten, die hun de verwezenlijking van het bedrijvenwerk mogelijk moeten maken⁴.

Alvorens hierop nader in te gaan, dient eerst gewezen te worden op een andere vakbondseis, die met het bedrijvenwerk samenloopt en die eveneens tot doel heeft de positie van de vakbond te versterken: *financiële steun aan de vakbonden* door het bedrijf. Deze eis tot subsidiëring door het bedrijf aan de vakbeweging (ook wel bekend als de „kwestie georganiseerden/ongeorganiseerden”, of van vakbondszijde aangeduid als de „discriminatie van de georganiseerden”) heeft al een

wat langere voorgeschiedenis dan het bedrijvenwerk en is door een aantal bedrijven ook reeds — zij het gedeeltelijk en voorwaardelijk — ingewilligd.

Het lijkt nuttig eerst kort aan te geven, wat onder bedrijvenwerk en subsidiëring verstaan moet worden, wat de relatie tussen deze vakbondseisen is en wat er, vanuit de onderneming bezien, voor en tegen inwilliging daarvan te zeggen is. Daarna zullen enige suggesties over de mogelijke „oplossingen” worden geopperd, met de bedenkingen, die daarbij zijn te maken.

Wat is bedrijvenwerk?

De vakbonden waren tot nu toe georganiseerd in *plaatselijke* afdelingen, waarvan leden uit diverse bedrijven deel uitmaakten. De leden vragen echter om individuele hulp in de eigen bedrijfssituatie. De vakbonden willen daarom de leden groeperen in bedrijfsafdelingen (*bedrijfscontactcommissies*) onder leiding van een *bedrijfscontactman*. Deze laatste is een onbezoldigd vakbondsfunctionaris, die normaal in het bedrijf werkt, maar tevens representant is van zijn bond in het bedrijf en — omgekeerd — de typische problematiek van dat bedrijf bij de vakbond naar voren kan brengen.

Om de bedrijfscontactcommissies en de bedrijfscontactmannen van advies te dienen — en via hen een beleid te kunnen voeren, dat weliswaar is afgestemd

* *De auteur is secretaris van het Verbond van Nederlandse Ondernemingen (VNO); de beschouwing is overigens à titre personnel geschreven.*

¹ *Zie ook mijn „De vakbeweging op een tweesprong” en de discussie daarover met Kloos, Mertens en Lanser in „Intermediair” van 13 en 20 februari 1970.*

² *„Vakbeweging en Onderneming”, eerste en tweede druk, ANMB, Den Haag z.j.*

³ *„Bedrijvenwerk in de metaalindustrie, een activiteit van de Metaalbedrijfsbond NVV, St. Eloy, CMB (brochure, zonder plaats- en tijdsaanduiding), in de wandeling „het groene boekje”.*

⁴ *Inmiddels hebben de vakbonden zich ook via de ondernemingsraad een greep op de bedrijfsstructuur verworven: zij mogen kandidaten voor de ondernemingsraad stellen, kunnen als adviseur of als deskundige de ondernemingsraadvergaderingen bijwonen en kunnen via de OR kandidaten voor de Raad van Commissarissen voordragen, over wier benoeming de ondernemingsraad, door middel van zijn vetorecht dan weer kan beslissen; de Raad van Commissarissen benoemt en ontslaat de directie.*

op het afzonderlijke bedrijf, maar tevens gecoördineerd wordt met het algemene vakbondsbeleid — stellen de vakbonden een bezoldigd functionaris aan, de zgn. *bedrijvenmedewerker*. Deze heeft, naast de traditionele districtsbestuurder, tot taak het bedrijvenwerk op te bouwen en in stand te houden.

Voor bedrijvenwerk — in deze zin — vragen de vakbonden van het bedrijf een aantal *faciliteiten*, o.m. voor de bedrijfscontactman om contact te hebben met de bondsleden in het bedrijf, om in bedrijfstijd te kunnen overleggen met bedrijvenmedewerker, om met bedrijfsfunctionarissen te kunnen spreken, om gebruik te mogen maken van bedrijfsruimten en bedrijfspublicatieborden.

Het gaat hier dus in wezen om een organisatievraagstuk van de vakbonden, dat zij door middel van het „bedrijvenwerk” willen oplossen, met het tweeledig doel: de band tussen de bond en zijn leden te versterken en de invloed van de bond op het gevoerde te voeren bedrijfsbeleid te vergroten.

Echter, de laatste tijd doet zich een nieuwe ontwikkeling voor. Sommige vakbonden, m.n. de Metaalbedrijfsbond NVV, zien bedrijvenwerk niet alleen meer als een oplossing voor een intern organisatievraagstuk van de vakbond, maar tevens als een middel om een *vakbondsorgaan binnen het bedrijf* te creëren, dat geheel eigen bevoegdheden en taken zal moeten krijgen⁵. Men wil de bedrijfscontactcommissie bijvoorbeeld laten optreden als de vakbondsdelegatie bij de CAO-onderhandelingen; de districtsbestuurder wordt in die gedachtegang daarbij als adviseur aan de bedrijfscontactcommissie toegevoegd. Niet de vakbond, extern en onafhankelijke tegenspeler van het bedrijf, voert dan in feite de onderhandelingen over de arbeidsvoorwaarden, maar de werknemers zelf.

Bedrijvenwerk in de betekenis van „vakbondsorgaan met eigen taken binnen het bedrijf” werd tot nu toe nog niet als eis gesteld bij cao-onderhandelingen; wel in de oorspronkelijke betekenis van „faciliteiten voor vakbondsactiviteiten binnen het bedrijf”. In het vervolg van deze beschouwing zal gemakshalve bedrijvenwerk in de oorspronkelijke betekenis als „bedrijvenwerk I”, en de tweede betekenis als „bedrijvenwerk II” worden aangeduid.

Wat is subsidiëring van de vakbond?

Dit vraagstuk is bij de vakbonden ontstaan uit het feit dat zij met relatief weinig leden en — ondanks hoge contributies — met lage inkomsten veel en kostbaar werk doen, dat alle werknemers, ook de ongeorganiseerden, ten goede komt (bijv. CAO-onderhandelingen, activiteiten in SER, Stichting van de Arbeid). Hier hebben, aldus de vakbonden, zeer velen zeer veel aan zeer weinigen te danken. De offerbereidheid van de georganiseerden zou dan ook gehonoreerd en gecompenseerd moeten worden: *georganiseerden moeten persoonlijke voordelen aan hun lidmaatschap kunnen ontfangen*, bijv. door periodieke uitkering, gratificaties bij jubilea of restitutie van contributies. Het geld daarvoor moet uit het bedrijf komen, immers uiteindelijk is het bedrijf (mede) gebaat door de hogere kwaliteit, die men aan de georganiseerden moet toeschrijven.

Naast deze bevoordeling van georganiseerden wil de vakbeweging *hogere inkomsten* verwerven voor haar werkzaamheden in het algemeen. Contributieverhoging

— thans reeds f. 100 à f. 120 per jaar — is uitgesloten; grote ledenaanwas is niet te verwachten. Ook hier zullen andere bronnen moeten worden aangeboord: verhoging van vacatiegelden voor SER, Sociale Verzekeringsbank, e.d. en vooral bijdragen van het bedrijf, m.n. voor die vakbondsactiviteiten, die mede in het belang van het bedrijf kunnen worden geacht (CAO-onderhandelingen, paritaire commissies e.d.).

Tenslotte wordt door de vakbonden van de onderneming naast de gebruikelijke vergoeding van loonderwing aan werknemers, die aan *scholings- en vormingscursussen* van de vakbond deelnemen, ook betaling gevraagd van de kosten voor deze opleiding. Deze opleiding — van ondernemingsraads- of kaderleden — kan immers in het belang van de onderneming worden geacht.

Aan de eerste vorm van subsidie — bevoordelen van georganiseerden — is door de bedrijven tot nu toe zo goed als niet toegegeven⁶. Aan de tweede vorm — financiële steun aan vakbondsactiviteiten — in vele gevallen wel. Sinds 1965 is daarvoor meestal de weg van het „vakbondstientje” gevolgd, waarbij het bedrijf op bepaalde voorwaarden de vakbonden jaarlijks f. 10 per georganiseerde (in sommige gevallen f. 15 of f. 10 per werknemer) uitkeert ten bate van bepaalde met name genoemde vakbondsactiviteiten. Uitdrukkelijk is meestal uitgesloten, dat de gelden voor de stakingskas of bevoordeling van georganiseerden mogen worden gebruikt.

De derde subsidie wordt nog weinig toegepast; op centraal niveau is hierover overleg gaande tussen werkgevers- en werknemersorganisaties.

Relatie bedrijvenwerk en subsidiëring

Door de vakbonden — met name in de metaalindustrie — worden beide vraagstukken nu met klem naar voren gebracht en wordt aan een oplossing hoge prioriteit toegekend.

Geëist wordt:

a. *0,5% van de loonsom*, zonder voorwaarden, ten bate van het vakbewegingswerk en ter bevoordeling van georganiseerden⁷;

b. *faciliteiten voor het bedrijvenwerk I*, op straffe van weigering van medewerking aan de kandidaatstelling voor en aan het doen functioneren van de ondernemingsraden⁸.

Beide eisen — geld en bedrijvenwerk — zijn voor

⁵ Aldus de resolutie „Ondernemingsgewijze afspraken over arbeidsvoorwaarden”, aanvaard op het congres van de Metaalbedrijfsbond NVV, april 1971.

⁶ Er zijn enkele gevallen van collectief ontslag, waarbij in de afvloeiingsregeling aan georganiseerden hogere uitkeringen zijn gedaan dan aan ongeorganiseerden.

⁷ Voor het eerst als eis gesteld bij de huidige onderhandelingen over de CAO bij Philips.

⁸ Zie: Bondsraad stelt minimumeisen voor ondernemingsraden, in de „Metaalkoerier”, 4 december 1970. De weigering tot kandidaatstelling werd toegepast bij de Philips-CAO-onderhandelingen, voorjaar 1971. Het op deze wijze frustreren van de ondernemingsraad — een wettelijk orgaan van de onderneming voor overleg en vertegenwoordiging van het gehele personeel — louter voor eigen vakbondsbelangen is zeer bedenkelijk te achten.

de vakbonden noodzaak. Het is niet te verwachten dat zij bereid zouden (kunnen) zijn de ene eis voor de andere „te ruilen”. Het is een zaak van „en-en” en niet van „of-of”, immers men heeft én meer geld nodig én een betere band met de leden; het één versterkt het ander.

Het grote gewicht dat de vakbonden aan deze zaak hechten blijkt ook hieruit, dat vermoedelijk alle bonden dezelfde eisen in alle bedrijfstakken (zullen gaan) stellen. Ondanks het decentralisatiestreven bij de vakbeweging ten gunste van de afzonderlijke vakbonden schijnt men hier toch met een centraal gecoördineerde actie te doen te hebben. Ook de eis dat men deze eisen ingewilligd wenst te zien, vóór men bereid is verder over de CAO te onderhandelen, wijst op het grote belang ervan voor de vakbeweging.

Argumenten, pro en contra

Beide eisen — bedrijvenwerk en subsidie — zullen bij inwilliging, in welke vorm dan ook, een versterking van de positie van de vakbonden betekenen. Moet daaraan van ondernemingszijde worden meegewerkt? Neen, indien men van mening is dat de vakbonden de laatste tijd zich zo antagonistisch hebben opgesteld, dat de omstandigheden, die enige vorm van tegemoetkoming zouden kunnen rechtvaardigen, te enen male ontbreken. Neen ook, indien men meent dat de grote macht, die de vakbonden via parlement, communicatiemedia en openbare mening blijken te hebben, een eventuele onmacht, door gebrek aan gelden en aan zeggenschap over hun achterban, meer dan compenseert. Neen voorts, indien men oordeelt, dat het — juist voor een vrije vakbeweging — principieel onmogelijk is zich financieel te laten onderhouden door de tegenpartij.

De zaak kan echter ook anders worden gezien. Voor de onderneming, die blijvend optimaal wil functioneren, is de vakbond als onafhankelijk advocaat voor het werknemersbelang een onmisbare tegenspeler. Daarbij is het dan ook in het belang van het bedrijf, dat die tegenspeler goed op de hoogte is van de specifieke problemen van het bedrijf en goed contact heeft met zijn achterban, zodat hij namens deze kan onderhandelen en overeenkomsten kan sluiten. Zouden daardoor wilde acties kunnen worden voorkomen of spoedig door de vakbonden naar de overlegtafel kunnen worden gebracht, dan is reeds veel gewonnen. Dit zou pleiten voor het toestaan van faciliteiten voor het *bedrijvenwerk I*. Wel moet de verhouding van de „vakbond in het bedrijf” als externe tegenspeler goed worden afgebakend t.o.v. de ondernemingsraad, het interne overlegorgaan.

Zo is ook vanuit de onderneming voor de verbetering van de *financiële* positie van de vakbeweging wat te zeggen. Het is niet juist als vanuit het bedrijf vakbondsleden individueel zouden worden beoordeeld; dit zou van het bedrijf discriminatie vragen tussen de wel en niet georganiseerde medewerkers. Vakbonden echter die zich, zoals zij zelf zeggen, niet van voldoende deskundigheid kunnen voorzien en daardoor soms onvoldoende partij kunnen geven, zullen eerder geneigd zijn tot onredelijkheid en onverantwoordelijk, dan wanneer verstand en inzicht hun matigende werking kunnen uitoefenen. De vakbeweging mag dan tegenkracht zijn, het moet geen dommekracht worden! Daar kan een reden liggen voor de ondernemingen om aandacht aan

de financiële positie van de vakbeweging te schenken.

Als de nieuwe financiële bronnen, die moeten worden aangeboord, bovendien nog met meer zekerheid en regelmaat zouden gaan vloeien, zou wellicht ook veel innerlijke onrust binnen het vakbondsapparaat zelf kunnen worden weggenomen.

Een geheel andere vraag is echter wáár die nieuwe financiële bronnen gezocht moeten worden. Het voor de hand liggende argument van de vakbond: bij het bedrijf, is betwistbaar. Een subsidie van het bedrijf zou de vakbeweging met zilveren koorden kunnen binden (kopen van arbeidsrust), en haar hoe dan ook in een van het bedrijf mede-afhankelijke positie kunnen brengen (bijv. intrekking van de subsidie bij staking); de band met de leden zou eerder losser worden dan sterker.

Ook de redenering: het bedrijf hoort eigendom van de werknemers te zijn en — vooruitlopende daarop — de vakbeweging mag zich alvast, zonder verdere voorwaarden, door het bedrijf laten betalen, gaat niet op⁹. De vakbond is allerminst synoniem met het werknemersbestand in een bedrijf. Evenmin kan de vakbeweging zich beroepen op het feit, dat de ondernemingsorganisaties ook door de onderneming gefinancierd worden. Immers het betreft hier organisaties van *ondernemingen*, niet van *ondernemers*, die het belang van de onderneming als geheel behartigen en niet, zoals de vakbonden, (een deel) van het deelbelang arbeid.

Denkbare oplossingen, voor- en nadelen

Bedrijvenwerk en subsidiëring zullen afzonderlijk, doch tegelijkertijd en in onderlinge samenhang gezien moeten worden.

Voor wat het *bedrijvenwerk I* betreft kan een afwijzing door het bedrijf onder bepaalde omstandigheden — bijv. een zeer lage organisatiegraad — denkbaar zijn. Het verlenen echter van, aan de afzonderlijke bedrijfssituatie aangepaste faciliteiten, waardoor de vakbond beter contact met zijn leden heeft en beter geïnformeerd raakt over het bedrijf, kan ook in het voordeel van het bedrijf zijn. Het ware aan iedere bedrijf(stak) zelf over te laten of en zo ja welke faciliteiten hij kan verlenen.

De „plaatselijke” omstandigheden spelen immers een belangrijke rol. Het belangrijkste punt daarbij is dat de *wettelijke, interne overlegstructuur* (de *ondernemingsraad*, afdelingsraden e.d.) onverlet moet blijven en ongestoord haar functies moet kunnen uitoefenen. Zowel het interne overleg (ondernemingsraad) als het externe overleg en tegenspel (vakbond) is voor het bedrijf nodig. Het *interne overleg* heeft het voordeel, dat het de democratisch gekozen vertegenwoordiging van het gehele personeel is, de bedrijfsomstandigheden goed kent en daarvoor maximaal begrip heeft. Het *externe overleg* heeft echter maatschappelijke verantwoordelijkheid, sociale deskundigheid, een met machtsmiddelen uitgeruste hechte organisatie en onafhankelijkheid, die het interne overleg moet ontberen.

⁹ Zie bijv. „*De Gids-CNV*” van 3 maart 1971: *Vakbondsbijdrage is gewoon een kwestie van recht. Zo ook J. Lanser in een rede voor de Maatschappij voor Nijverheid en Handel te Utrecht („Trouw”, 18 februari 1971), door mij bestreden in „Trouw” van 5 maart 1971.*

Zij kunnen, elkaars *complement* zijn. Bij het verlenen van faciliteiten dienen dan ook duidelijke afspraken gemaakt en voorwaarden gesteld te worden om dit te bewerkstelligen. *Bedrijvenwerk I* moet een versterking en ondersteuning van de ondernemingsraad betekenen, geen ondergraving daarvan. *Bedrijvenwerk II* past dan ook niet in de huidige ondernemingsverhoudingen. De verschuiving van de externe positie en rol van de vakbonden naar een interne, binnen het bedrijf, kan niet anders dan tot een heilloze verwarring en competentiestrijd met de interne overlegstructuur leiden. Met een dergelijke strijd tussen vakbonden en hun geesteskind, de ondernemingsraad, is noch het personeel, noch de vakbond, noch het bedrijf gebaat. Het gevaar, dat de bedrijfscontactcommissie en de bedrijfscontactman in deze vorm van bedrijvenwerk het eigenmachtig karakter van de Angelsaksische „shop-steward” zullen aannemen, is zeer groot. Het kwetsbare evenwicht van krachten, dat in de jongste wetgeving op de structuur van de onderneming en op de ondernemingsraden met moeite werd gestabiliseerd — en waarin aan de vakbonden een groot gewicht werd toegekend — zou spoedig ontgeld worden.

Ten aanzien van de *subsidie* zijn de volgende oplossingen denkbaar:

a. *Handhaving van het „vakbondstientje”*, waarbij het bedrag, dat het bedrijf per georganiseerde aan de vakbonden uitkeert, in verband met de inflatie misschien zo nu en dan verhoogd zou kunnen worden. In de praktijk blijkt controle op de besteding van de gelden echter vaak niet wel mogelijk. Vakbonden gebruiken dit geld, soms tegen de afspraken in, toch voor bevoordeling van georganiseerden. Het systeem is ongeloofwaardig en kan zich gemakkelijk ontwikkelen in de richting van een ongeconditioneerde subsidie aan de vakbonden. Het verhoogt, zoals gebleken is, de werfkracht van de vakbonden niet, verstevigt de band met de leden nauwelijks en bevordert ook niet een betere communicatie met de achterban. Er voor pleit, dat het reeds een vijf jaar bestaand en ook door de vakbonden — zij het schoorvoetend — aanvaard systeem is. Het biedt, althans theoretisch, de mogelijkheid, dat de gelden niet voor stakingsactiviteiten en discriminerende bevoordeling van georganiseerden gebruikt kunnen worden. De vakbonden vragen echter nu reeds „legalisering van de werkelijke besteding van deze gelden”¹⁰.

b. *Een percentage van de loonsom*, zonder voorwaarden of overeengekomen bestemmingen. Dit is wat de vakbonden thans vragen. Dit systeem is niet zonder bedenkingen. Het helpt de vakbonden uit hun financiële moeilijkheden, maar scheidt het probleem van ongewenste binding met en afhankelijkheid van hun natuurlijke tegenspeler, de onderneming. Het maakt tegelijkertijd de vakbeweging minder afhankelijk van de omvang en offerbereidheid van haar eigen ledenbestand. Het gevaar, dat de vakbeweging daardoor een los van de achterban opererend instituut wordt, groeit; de kans, dat zich daartegen nieuwe, „niet gecorrumpeerde” vakorganisaties gaan ontwikkelen of „wilde acties” het beleid zullen trachten te bepalen, neemt toe. Op de werfkracht van de vakbeweging zal dit systeem van betaling door het bedrijf vermoedelijk averechts werken: waarom nog financiële offers brengen voor een vakbond, die toch door het bedrijf wordt betaald? Voor

de bedrijven blijft het een moeilijk te verteren zaak, dat men de tegenspeler wapens in handen geeft (stakingskassen). Mogelijk echter zou het bedrijf in de praktijk met deze subsidie de vakbeweging een teugel kunnen aanleggen, zoals bijv. in België waar de subsidie wordt opgeschort in geval van staking. Formeel zal de vakbeweging natuurlijk nooit bereid zijn haar bewegingsvrijheid in welk opzicht dan ook voor geld te laten beperken; in de praktijk zal zij er toch rekening mee moeten houden.

c. *Meebetalen door ongeorganiseerden*. Er van uitgaande, dat de ongeorganiseerden gratis profiteren van de vakbondsactiviteiten, ligt het voor de hand na te denken over mogelijkheden hen mee te laten betalen. Bijv. zou per CAO kunnen worden overeengekomen, dat een bepaald promillage van het loon van *alle* werknemers zal worden ingehouden t.b.v. het vakbondswerk, zonder dat zij daarmee ook lid van de vakbond worden. Dit zou voor ons land een geheel nieuw systeem zijn, dat echter in sommige Angelsaksische landen reeds wordt toegepast¹¹. Nog afgezien van de juridische belemmeringen, die het huidige arbeidsrecht oplevert, is ongetwijfeld enig verzet te verwachten tegen dit opleggen van een heffing op het loon. Het betekent een geheel nieuwe weg inslaan, wat zeker niet zonder moeite zal gaan. Maar misschien loont het die moeite! Immers, de vakbeweging verwerft zich een onafhankelijke financiële bron; over de besteding van de gelden behoeft zij de bedrijven geen verantwoording af te leggen. De vakbondscontributie kan verlaagd worden, waardoor de werfkracht onder ongeorganiseerden — die dan toch al wat betalen — wellicht wordt vergroot. De vakbonden houden belang bij de omvang van hun ledenbestand, omdat de geïnde gelden naar ledenaantal worden verdeeld. De vakbonden zullen in hun beleid mede rekening moeten houden met de ongeorganiseerden. Inning van de contributies en de bijdragen via de loonadministratie van het bedrijf betekent voor de vakbond kostenbesparing en een rem op het ledenverloop. Hieruit spreekt een erkenning van het belang van de vakbonden door het bedrijf, zonder dat dit één van beide partijen in een afhankelijke positie brengt; het laat de verhouding duidelijk en doorzichtig.

De hoogte van het promillage wordt in open onderhandeling per CAO telkens vastgesteld en kan zich dus vrij gemakkelijk aan omstandigheden aanpassen. De ongeorganiseerden zien duidelijk, dat hun belangenbehartiging iets kost.

Op de democratische organisatievrijheid behoeft dit systeem geen inbreuk te betekenen: men wordt niet tot lidmaatschap gedwongen, maar betaalt slechts mee aan het werk, dat in aller belang wordt verricht; soortgelijke verplichtingen heeft men bij de premiebetaling van collectieve sociale voorzieningen. Ook van bedrijfszijde gezien lijkt dit stelsel niet onaantrekkelijk. Er wordt door het bedrijf niet gediscrimineerd tussen wel- en niet-georganiseerden, noch wordt de één boven de ander bevoordeeld. Het voorkomt bovendien betaling van kosten, die in wezen „bedrijfsvreemd” zijn.

¹⁰ Zo bijv. „Ruim zicht” (NKV) van 22 februari 1971 in het artikel „Bakkenist preekt discriminatie”.

¹¹ Het wordt bijv. in de „Industrial Relations Bill”, die thans bij het Engelse parlement aanhangig is, onder de naam „agency shop agreement” voorgesteld.

Nabeschouwing

Het verlenen van faciliteiten voor vakbondsactiviteiten binnen het bedrijf en helpen aanboren van nieuwe financiële bronnen, betekent een *positionele en financiële versterking van de vakbonden*. Afhankelijk van de gekozen methode kan het ook de greep van de bonden op hun leden en daardoor hun *betrouwbaarheid als contractpartners verbeteren*.

Van ondernemingszijde behoeft tegen deze ontwikkelingen geen bezwaar te bestaan, mits de posities van bedrijf, ondernemingsraad en vakbond duidelijk onderscheiden blijven.

Voor de vakbonden kan *bedrijvenwerk I* betekenen, dat zij een nieuw, voor hen vrijwel onbekend, terrein gaan betreden: het sociale beleid van de afzonderlijke onderneming vooral naar zijn interne aspecten. Want met name het personeelsbeleid is de laatste decennia, ook internationaal gezien, voornamelijk tot ontwikkeling gebracht door management en wetenschap; de vakbeweging heeft daaraan nauwelijks een bijdrage geleverd. Theorieën over het personeelsbeleid (bijv. human-relations-theory; X-en-Y-theorie), introductiemethoden, bedrijfsopleiding en -vorming, promotie- en demotiebeleid, beoordelingssystemen, beloningstechnieken, loopbaan- en carrière-planning, organisatiestelsels, om maar een greep te doen, zijn vrijwel alle ontwikkeld door bedrijfsperoneelsafdelingen, onder invloed van, of in samenwerking met, externe wetenschappelijke adviseurs. Misschien, dat op een bredere en hechtere financiële ondergrond, de vakbeweging deze achterstand snel kan inlopen.

Wellicht zouden bedrijvenwerk en subsidie beide — mits op de juiste wijze uitgevoerd — kunnen bijdragen tot een verhouding tussen vakbond en onderneming, waarin zich wat minder wantrouwen, wat meer goede wil, wat minder emotionaliteit, wat meer rationaliteit, wat minder strijd, wat meer overleg, wat minder distantie, wat meer coöperatie, zouden kunnen ontwikkelen.

J. Hollander

Wettelijke regeling ontwikkelingshulp

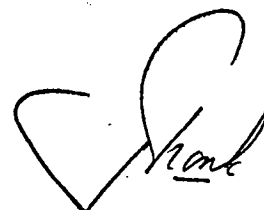
(slot van blz. 515)

hoeve van ontwikkelingslanden te treffen op het gebied van het kapitaal- en handelsverkeer". Het is volslagen onduidelijk of hiermee bedoeld wordt ook het overheidsbeleid inzake het kapitaal- en handelsverkeer met de ontwikkelingslanden te onderwerpen aan de toetsing op grond van de voorgestelde wet, of dat dit alleen geldt voor het hulpverleningsbeleid mede voor zover dit is afgestemd op het kapitaal- en handelsverkeer.

De tweede uitzondering heeft betrekking op de organisatorische structurering van het beleid. Volgens het „ontwerp van wet” maakt de hulp aan ontwikkelingslanden deel uit van het buitenlandse beleid, doch onder de verantwoordelijkheid van een mi-

nister of staatssecretaris, die zorg draagt voor de eenheid, voorbereiding en uitvoering van het beleid terzake, alsmede voor de coördinatie van het beleid „voor zover de aard der werkzaamheden op dit gebied vereist dat deze door andere departementen worden verricht”. Daarmee schieten we niet veel op. Het ligt voor de hand dat de betrokken bewindsman verantwoordelijk blijft voor hulpverleningsactiviteiten, ook wanneer de uitvoering daarvan is opgedragen aan bijv. het Ministerie van Onderwijs of van Verkeer en Waterstaat. Het is echter in de laatste jaren steeds duidelijker geworden, dat een ontwikkelingsbeleid meer is dan een hulpverleningsbeleid, meer ook dan een hulpverleningsbeleid plus de handelspolitiek, en dat dit meerdere bestaat uit enerzijds de andere onderdelen van het buitenlandse beleid (vredepolitiek, dekolonisatiepolitiek, beleid ten aan-

zien van de multinationale ondernemingen en andere particuliere organisaties, die hun werkterrein in het buitenland vinden, e.d.) en anderzijds uit de effecten van de verschillende onderdelen van ons binnenlandse beleid (structuur- en werkgelegenheidspolitiek, landbouwpolitiek, onderwijsbeleid, e.d.) op de ontwikkeling van de Derde Wereld. Een „ontwerp van wet”, dat deze aspecten buiten beschouwing laat bij de coördinatie van het ontwikkelingsbeleid en bij de toetsing hiervan aan de hand van de bovengenoemde doeleinden, lijkt bij voorbaat achterhaald.

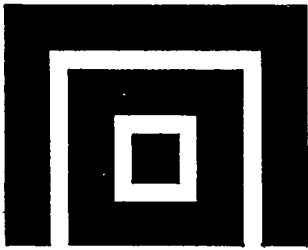

**Een snel groeiende bank
Gunstige rentecondities
Balanstotaal f 343.9 miljard
Grootste bank van Friesland**

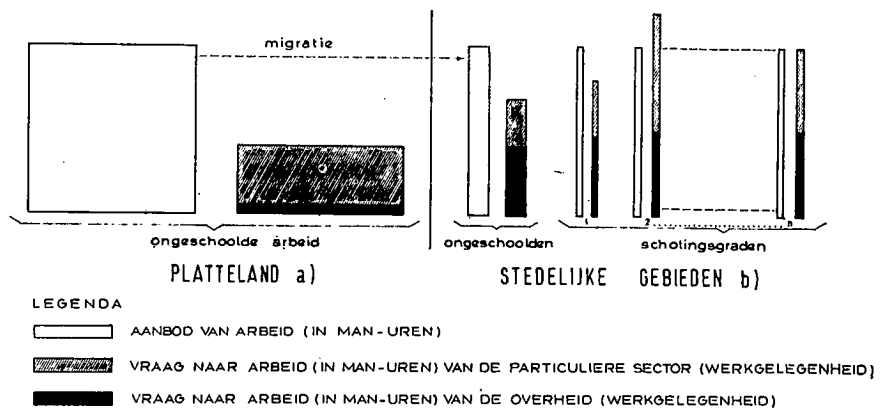
Friesland Bank

**Vestigingen in geheel Friesland
Hoofdkantoor: Zaailand 110 Leeuwarden**

(I.M.)

De structuur van het gebruik van de factor arbeid in ontwikkelingslanden

Ontwikkelings- kroniek

Samengesteld door de afdeling *Balanced International Growth* van het *Nederlands Economisch Instituut* en het *Centrum voor Ontwikkelingsprogrammering* van de *Nederlandse Economische Hogeschool*.

Werkgelegenheid

Deze aflevering van de kroniek is gewijd aan de problematiek van de werkgelegenheid in ontwikkelingslanden, een problematiek die de laatste tijd steeds meer in het centrum van de belangstelling is komen te staan. Allereerst geven we een schets van het probleem; vervolgens komen aan de orde het vraagstuk van de bevolkingsgroei, het wereld-werkgelegenheidsprogramma van de Internationale Arbeidsorganisatie en tenslotte wordt een researchproject van het Nederlands Economisch Instituut over een internationale arbeidsverdeling kort beschreven.

Probleemstelling

Het nastreven van het economisch-politieke doel „vollèdige werkgelegenheid” wordt door plan-opstellers gewoonlijk op drie gronden verdedigd, namelijk het vermijden van politieke en sociale onrust, het produktief aanwenden van voorheen ongebruikt arbeidsvermogen en het verschaffen van inkomen en zekerheid aan werklozen. Het derde motief kan ook gezien worden als het garanderen van een minimum-inkomen aan een gezinshuishouding, zodat dit aspect van het werkgelegenheidsprobleem in feite neerkomt op het vraagstuk van de inkomensverdeling.

Vele economen achten westerse opvattingen en definities van werkgelegenheid niet toepasbaar op ontwikkelingslanden en derhalve is een aantal voorstellen gedaan om het probleem vanuit een andere gezichtshoek te bezien¹. Werkgelegenheid refereert im-

- a) Het gedeelte van de vraag naar arbeid op het platteland dat wordt uitgeoefend door de overheid is sterk afhankelijk van de structuur van de landbouwproductie (overheidsplantages bijv.).
- b) De hoeveelheid aangeboden man-uren geschoolde arbeid is minimaal vergeleken bij de grote massa ongeschoolde arbeid; deze categorieën zijn dan ook niet op schaal weergegeven.

mers per definitie aan het verrichten van arbeid tegen betaling. In Azië en Afrika kan men slechts circa 10% van de beschikbare mankracht rekenen tot de categorie loonarbeid. Problemen van werkloosheid worden dan erg onbeduidend. De veel gebruikte term actieve beroepsbevolking is eveneens moeilijk te hanteren, door het ontbreken van standaarden voor participatie (deelname aan het arbeidsproces) en werktijden, zodat het moeilijk is eenduidig te bepalen wie tot deze beroepsbevolking gerekend moet worden en wie niet. Op grond van deze overwegingen lijkt het weergeven van het gebruik van arbeid in termen van man-uren de meest neutrale benadering van het begrip werkgelegenheid. Daarom zullen we in het vervolg spreken over de omvang, oorzaken en bestrijding van de onderbenutting van arbeid in dergelijke termen.

Omvang

Uiteraard vormt de bevolking de enige bron van aanbod van man-uren. De natuurlijke bevolkingsgroei van platteland en steden wordt gecorrigeerd door migratie van het platteland naar de stad. Het resultaat daarvan is dat in het merendeel van de ontwikkelingslanden buiten Latijns-Amerika het aanbod van man-uren in de verhouding 4 : 1 is verdeeld over het platteland en de stedelijke sector². Door de toenemende urbanisatie heeft deze ratio een neiging tot dalen.

Wanneer men dit aanbod confron-

teert met de vraag naar man-uren, dan resulteert een verschil dat gewoonlijk tot uitdrukking komt in de vorm van werkloosheid of „verborgen werkloosheid” (underemployment). Werkloosheid kan gedefinieerd worden als het *onvrijwillig* niet kunnen vinden van werk tegen het geldende loonniveau. Het begrip verborgen werkloosheid rekent ook degenen die, om welke redenen dan ook, slechts part-time werk doen of wier inspanning niet resulteert in een grotere produktie tot de categorie werklozen.

Dit verschil tussen vraag en aanbod, niet gebruikte arbeidskracht dus (eenvoudigshalve gaan we ervan uit dat het aanbod vrijwel steeds groter is dan de vraag), wordt geschat op $\pm 60\%$ van het aanbod op het platteland en op circa 30% in de stad³. Deze situatie is op schaal weergegeven in het diagram.

¹ Zie bijv. Erik Thorbecke: *What is unemployment?*, in *Unemployment - challenge to development*, CERES, *FAO Review*, nov.-dec. 1970, welk nummer geheel aan werkgelegenheid is gewijd.

² Deze cijfers en de navolgende zijn zeer globaal; ze zijn ontleend aan E. J. Berg: *Wages and Employment in Less-Developed Countries*, Paper voor de OECD-Conference on Unemployment, Montebello, juli 1970.

³ Officiële werkloosheidscijfers zijn meestal aanzienlijk lager, omdat die uitgaan van een beperkte opvatting over werkloosheid.

Oorzaken (dimensies)

Oorzaken van de onderbenutting van arbeid op het platteland kunnen worden gezocht in de volgende factoren:

1. het klimaat legt dagelijks en over de seizoenen beperkingen op aan de werktijd;
2. de voedings- en gezondheidssituatie maakt het volledig inzetten van de tijd en capaciteit van de boer onmogelijk;
3. tradities en gewoontes beperken de behoeften van de boeren, wat resulteert in een contrair verlopende ("backward bent") arbeidsaanbodcurve. Dit betekent dat als het loonniveau boven een bepaald punt stijgt, er minder arbeid aangeboden wordt voor een toegenomen preferentie voor vrije tijd boven extra inkomen;
4. feodale systemen in de pachtverhoudingen verhinderen het volledig benutten van beschikbare mankracht;
5. verstorend werkende overheidsmaatregelen, zoals mechanisatiepremie's;
6. onevenwichtige demografische structuur (overbevolking bijv.).

Onvolledig gebruik van arbeid in de steden is vooral geconcentreerd in de dienstensector (schoenpoetsers, straatventers, huisbedienden). Enig inzicht in dit probleem is te krijgen door de beschikbare man-uren in scholingsgraden en categorieën van geoefendheid in te delen. Buiten Latijns-Amerikā is de groep van ongeschoolden ongeveer even groot als die van geschoolden. Naast onvolledig gebruik van sommige categorieën geschoolden treft men ook schaarste aan van andere categorieën. De oorzaken van deze geringe overeenstemming tussen vraag en aanbod zijn vaak te zoeken in een er aan voorafgaande onevenwichtigheid in het onderwijsstelsel, dat de belangrijkste bron van verworven vaardigheden vormt.

Men krijgt ook meer inzicht in de werkgelegenheidsproblemen van de stad, als men een onderscheid maakt tussen de overheid en de particuliere sector als werkgevers. In de meeste ontwikkelingslanden neemt de overheid tussen de 40 en 60% van de statistisch bekende, betaalde werkgelegenheid voor haar rekening en zelfs een nog groter deel van het geschoolde arbeidspotentieel. Deze werkgelegenheid is voornamelijk te vinden in de bouwsector, transport, diensten en landbouwvoorlichting. Derhalve moet één van de belangrijkste oorzaken van

onderbenutting van arbeid in de steden gezocht worden in de politiek van de overheid t.a.v. deze sectoren. Vanwege de automatische bevordering en salarisverhoging van overheidsemployés en een beperkt salarisbudget van de overheid, verlagen de meeste regeringen hun tempo van personeelshervorming.

De resterende onderbenutting van arbeid is geconcentreerd in die stedelijke segmenten met door particulieren tewerkgestelde ongeschoolde arbeid. De voornaamste oorzaken daarvan kunnen als volgt worden opgesomd (strikt genomen zijn de eerste vijf van toepassing op de gehele stedelijke sector):

1. klimatologische omstandigheden;
2. ondeelbaarheid van baantjes (als bijv. de kleinhandelaar zijn totale verkooptijd van vier uur over de gehele dag uitsmeert is het voor zijn werknemers niet mogelijk een tweede baantje te zoeken);
3. gewoontes beperken de deelname van vrouwen aan het arbeidsproces en bevorderen een preferentie voor vrije tijd;
4. klimatige verstoringen in de prijsverhoudingen tussen produktiefactoren, waardoor kapitaal te goedkoop en arbeid te duur is;
5. nationale en internationale tendens om de nieuwste kapitaalintensieve technieken te gebruiken;
6. nationale en internationale praktijken, zoals handelsbescherming en gebonden hulp, bevoordelen kapitaalintensieve produkten;
7. onevenwichtige bevolkingsstructuur.

Bestrijding van onvolledig gebruik van arbeid

Bij de planning van het volledig benutten van arbeid kan men onderscheid maken tussen een micro- en een macro-benadering⁴.

De micro-benadering beschouwt de tijd van een arbeider als onderbenut, voor zover die tijd gecontroleerd kan worden met beschikbare maatregelen. Aanbevolen instrumenten zullen omvatten: landhervorming, herscholing en aanpassing van het onderwijsstelsel, bevestiging van overheidsalarissen en een meer arbeidsintensieve industrialisatie. De macro-benadering gaat uit van de totale mankracht en vergelijkt de beschikbare man-uren met het aantal werkelijk gewerkte uren. Aanbevolen maatregelen zijn gebaseerd op trends uit het verleden en houden gewoonlijk in: bevordering

van kleine industrieën en arbeidsintensieve technieken op het platteland en promotie van arbeidsintensieve publieke werken, produkten en produktietechnieken. Bij een vergelijking tussen beide benaderingen kan men stellen, dat:

1. de micro-methodes in hun schatting van de omvang van het onderbenuttingsprobleem conservatief zijn, terwijl de macro-methodes vaak het probleem overschatten, door natuurlijke en menselijke beperkingen van de arbeidstijd over het hoofd te zien. Voorstanders van de laatste methodes zijn vaak het spoor bijster over het antwoord op de vraag hoe de kloof van de verborgen werkloosheid te dichten, die in feite gedeeltelijk door henzelf is gecreëerd;

2. micro-methodes de verantwoordelijkheden van nationale overheden multipliceren, terwijl macro-methodes de invloed van internationale maatregelen voor stimulering van meer arbeidsintensieve technieken en produkten overschatten via een overdreven voorstelling van de mogelijkheden voor werkgelegenheid in de particuliere industriële sector.

Omdat het een modeverschijnsel is geworden om zowel lange-termijn- als middellange-termijnactieprogramma's te ontwerpen, hebben ook de werkgelegenheidsproblemen hun programma's (sommige modes zijn aantrekkelijker dan andere). Grote mate van overeenstemming over de gedachte dat de meeste ontwikkelingslanden te kampen hebben met excessieve bevolkingsgroei maakte, dat gezinsplanning veel aandacht kreeg als een lange-termijnpolitiek. Het „wereld-werkgelegenheidsprogramma" (WEP) van de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO) is het bekendste programma voor middellange-termijnpolitiek⁵. Hoewel de ILO macro-methodes volgt zal de toekomstige uitwerking van het programma ongetwijfeld meer micro-elementen met zich brengen. Eigenlijk geeft deze kroniek dus een relatief

⁴ Voor een micro-benadering zie bijv. G. Myrdal: "Asian Drama", deel II, New York 1968. Een macro-aanpak wordt gevolgd in: "Towards Full Employment" (case-study van Columbia), ILO, Genève 1970, en in Thorbecke en Stoutjesdijk: "Employment and Output; a methodology applied to Peru and Guatemala", OECD, Parijs 1970.

⁵ "The World Employment Programme" ILO, Genève 1969.

wat uitgebreide behandeling van het bevolkingsvraagstuk en van het WEP.

Bevolkingsproblematiek

Zoals de zaken nu staan valt te vrezzen, dat in de komende jaren een groeiend aantal mensen in de ontwikkelingslanden geen vooruitgang, maar stagnatie of verslechtering in zijn toch al armoedige levensomstandigheden zal ondervinden. Een complex van factoren is hiervan de oorzaak en het is niet juist om de grote bevolkingsgroei als enige of voornaamste oorzaak aan te wijzen. De kwestie van de bevolkingstoename en de beheersing ervan is niettemin zeer belangrijk, al was het alleen maar omdat deze toename van de bevolking vooral ook de kwantitatieve omvang van het complex van problemen bepaalt.

Volgens de laatste schattingen van de Verenigde Naties zal de wereldbevolking van 3,5 miljard in 1970 stijgen tot 6,5 miljard tegen het eind van deze eeuw⁶. Het percentage dat dan leeft in de onderontwikkelde gebieden zal bijna 80% bedragen. Als we bedenken, dat het 18 eeuwen heeft geduurd om de wereldbevolking van een kwart op 1 miljard zielen te brengen, is de huidige groei van 2,5% per jaar zonder weerga in de geschiedenis.

Het is echter niet mogelijk empirisch een systematisch verband aan te tonen tussen bevolkingsgroei en economische en sociale ontwikkeling. Men vindt zowel lage als hoge groei-percentages in landen met snelle of langzame stijging van het inkomen per hoofd, met lage of hoge niveaus van alfabetisme, enz.

Niettemin zijn er verscheidene onderzoeken gedaan, waaruit enige conclusies, zij het met de nodige voorzichtigheid, kunnen worden getrokken over de gevolgen van een daling van het geboortecijfer⁷:

1. De nationale economische ontwikkeling wordt versneld, maar dit wordt pas na meer dan 20 jaar merkbaar. Uit simulatiemodellen is gebleken, dat na 30 jaar een verhoging van de levensstandaard met 40% verkregen kan worden, onafhankelijk van de Ausgangssituatie waarin een land verkeert.

2. Naarmate een daling van het geboortecijfer langer uitblijft, wordt het later meer dan evenredig moeilijk de bevolkingsgroei af te remmen.

3. De economische structuur blijkt

gunstig te worden beïnvloed, doordat groeisectoren als de industrie en het transport- en communicatiewezens een relatief groter aandeel krijgen in de totale productie dan landbouw en mijnbouw. Dit betekent dat een veelgehoord argument voor een hoge bevolkingsgroei, nl. dat deze "economies of scale" mogelijk maakt, waarschijnlijk onhoudbaar is.

4. Omdat de capaciteit van de industrie om mensen op te nemen beperkt is, verbetert een dalende bevolkingsgroei op langere termijn de werkgelegenheidssituatie. Dit geldt des te sterker in landen waar goede landbouwgrond schaars is.

5. Een snelle bevolkingsgroei veroorzaakt een onevenwichtige leeftijdsstructuur van de bevolking. In ontwikkelingslanden ligt het gedeelte van de bevolking dat jonger is dan 15 jaar tussen de 40 en 45%, terwijl dat in de rijke landen slechts 25% is. Een daling van het „niet-productieve" deel van de bevolking maakt snelle vooruitgang in de sociale sectoren mogelijk. Studies voor Zuid-Korea en Pakistan tonen aan, dat een daling van de vruchtbaarheid maakt dat de totale uitgaven voor onderwijs respectievelijk 28 en 20% lager kunnen zijn dan zonder die daling (onder de veronderstelling van constante "enrollment ratio's"). Onderzoekingen in de Filipijnen en Turkije over de kosten van gezondheidszorg en woningbouw leverden soortgelijke resultaten op.

Maatregelen tegen snelle bevolkingstoename

Reeds lang wordt het bevolkingsvraagstuk als één der belangrijkste problemen beschouwd, maar de overtuiging, dat een bevolkingsbeperkingspolitiek kans van slagen heeft, is van recente datum (First International Conference on Family Planning Programs te Genève in 1965). Hiervoor zijn drie belangrijke oorzaken aan te wijzen.

1. De verbetering van anti-conceptiemiddelen. Veroorzaakte de „pil" reeds een geweldige omwenteling, het „spiraaltje" lijkt een nog doeltreffender voorbehoedsmiddel, daar het niet alleen goedkoper is, maar ook minder negatieve bijverschijnselen met zich brengt.

2. De ouders in de arme landen bleken meer bezwaren te hebben tegen een groot gezin, dan men aanvankelijk dacht.

3. In sommige landen als Taiwan

en Puerto Rico heeft een actieve bevolkingspolitiek tastbaar resultaat gehad. Men moet echter niet vergeten, dat in die landen deze politiek gesteund werd door een omvangrijk hulpprogramma van de Verenigde Staten op andere gebieden.

Hoewel de veranderde houding t.a.v. geboortenbeperking toegejuicht moet worden, moet men er voor waken, dat de hulp uit de rijke landen te veel gericht gaat worden op gezinsplanning. Weliswaar is het effect van geboortenbeperking op lange termijn positief, maar voor de eerste 20 jaren biedt het de arme landen nauwelijks soelaas. Dat dit gevaar niet denkbeeldig is blijkt uit het feit, dat hulp van de Verenigde Staten voor gezinsplanning in 1970 37 maal zo hoog was als in 1965⁸, terwijl op het ogenblik allerwegen besnoeid wordt op de ontwikkelingshulp. Ook de opmerking van ex-president Johnson, dat 5 dollar voor geboortenbeperking even effectief is als 100 dollar voor sociaal-economische hulp, geeft te denken.

In sommige ontwikkelingslanden staat men nogal argwanend tegenover deze plotselinge belangstelling voor gezinsplanning. Men ziet het niet alleen als een middel voor de rijke landen om een werkelijk mondiale herverdeling van de rijkdom uit de weg te gaan, maar ook als een methode om het numerieke overwicht der armen, een potentiële militaire

⁶ Bron: Richard M. Fagley: "New U.N. Estimates on World Population", Memorandum van de Commission of the Churches on International Affairs, New York, april 1971.

⁷ Als literatuur voor deze sectie van de kroniek vermelden we: T. K. Ruprecht and C. Wahren: "Population Programmes and Economic and Social Development", OECD-Development Centre, Parijs 1970; G. C. Zaidan: Population Growth and Economic Development, in "Finance and Development", vol. 6, No. 1, Washington 1969; G. Ohlin: "Population Control and Economic Development", OECD-Development Centre, Parijs 1967; R. M. Fagley: "Moral Issues in the Population Crisis", voordracht, maart 1971.

⁸ K. de Jonge: In de ban van de family-planning, in „De Groene Amsterdammer", 9 januari 1971.

dreiging, te beperken. Ook al is dit wantrouwen gerechtvaardigd, het zou jammer zijn als de ontwikkelingslanden om deze reden gezinsplanning weigerden te bevorderen.

Een bevolkingsgroei van 2,5% per jaar — dat is het gemiddelde voor de ontwikkelingslanden — consumeert ongeveer de helft van de groei van het nationale inkomen, die voor deze landen in de jaren zestig waarschijnlijk gemiddeld 5% per jaar bedroeg.

Nog belangrijker dan de geringe toename in absolute termen van het inkomen per hoofd is de regionale spreiding van deze welvaarts-groei, die geconcentreerd is in de stedelijke gebieden en vooral de toplaag en middenklasse van de bevolking ten goede komt. De ontwikkeling van het platteland blijft vaak achter of stagneert, terwijl daar bijna 70% van de mensen wonen.

In de meeste ontwikkelingslanden groeit de op moderne leest geschoeide industrie in de stedelijke gebieden wel snel (produktieaanwas van 7 à 8% per jaar), maar de werkgelegenheid in deze industrie neemt slechts met circa 3% per jaar toe. Door de migratie van de stad naar het platteland⁹, groeit de stedelijke bevolking gemiddeld ongeveer tweemaal zo snel als de totale bevolking, met de bekende resultaten, zoals het ontstaan van "shanty towns" in de buitenwijken en een grote open werkloosheid.

Voor al deze open werkloosheid in de steden werkt alarmerend op regeringen en internationale organisaties, zodat aan werkgelegenheid de laatste tijd steeds duidelijker een hoge prioriteit wordt toegekend. De vraag kan echter gesteld worden of begrippen als „werkgelegenheid, werkloosheid en verborgen werkloosheid” wel toereikend zijn om met name de toenemende verpaupering op het platteland — toch een kernprobleem — adequaat te beschrijven. Niettemin verdient de poging tot het formuleren van een wereldwijd werkgelegenheidsprogramma, zoals deze door de ILO bij haar 50-jarig bestaan is ondernomen, de aandacht vanwege de urgentie van het probleem en de belangrijke suggesties van de ILO.

World Employment Programme

Het „World Employment Programme”¹⁰ (WEP) richt zich, hoewel niet exclusief, op de ernstige situatie in de ontwikkelingslanden. Enkele projecten geven een indruk van de behoefte

aan werkgelegenheid rond 1980. Deze projecties gaan uit van een trendmatige ontwikkeling in de tijd van bevolking- en deelnemingspercentages. Voor de periode 1970-1980 schat men dan de totale groei van de beroepsbevolking op 226 mln. mensen, dat is een toename met 22%. Vanwege de zeer langzame daling van het aandeel van de landbouw in de beroepsbevolking, is op het platteland in die periode een absolute toename van arbeidskrachten van circa 90 mln. te verwachten. Het aantal werklozen wordt aan de hand van officiële gegevens in 1970 geschat op minimaal 76 mln. ($\pm 7,5\%$ van de beroepsbevolking), welk cijfer geen rekening houdt met diverse categorieën „verborgen werklozen”¹¹ en derhalve misleidend is.

De ILO wil via het WEP alle verantwoordelijke instanties (regeringen, internationale organisaties) stimuleren tot een krachtige aanpak van het werkloosheidsprobleem. Leidend beginsel daarbij is „economische ontwikkeling door meer werkgelegenheid”; werkgelegenheid wordt dus niet langer gezien als een gunstig effect van economische opbloei, maar als regelrecht instrument. Abstract geformuleerd is het kenmerk van deze ontwikkelingspolitiek, dat schaars kapitaal dusdanig zorgvuldig wordt gespreid, dat zoveel mogelijk mensen in hun eigen voordeel een produktieve bijdrage kunnen leveren. De belangrijkste maatregelen waarmee zo'n ontwikkelingsstrategie moet worden opgebouwd, liggen voor de meeste ontwikkelingslanden op drie terreinen, die we hier kort behandelen.

1. Ontwikkeling van het platteland.

Na het voorgaande is het duidelijk dat dit punt de hoogste prioriteit heeft. Het WEP maakt drie kanttekeningen bij het begrip plattelandsontwikkeling: de vooruitgang dient ten goede te komen aan de kleine boeren en landarbeiders en niet op de eerste plaats aan hereboeren en grootgrondbezitters; het gaat om meer dan alleen een stijging van de landbouwproductie en vooral om het gehele sociale klimaat, zodat de trek naar de stad wordt afgeremd; men moet steunen op initiatieven van de plaatselijke bevolking en kapitaal zo zuinig mogelijk gebruiken. Door de regering van het betreffende land moeten drie soorten instrumenten worden gehanteerd: technische hulpverlening, landhervorming en maatregelen ter bevordering van plaatselijke initiatieven. De pre-

sentatie van deze instrumenten in het WEP impliceert een krachtige overheidsinvloed op de dorpsamenleving. Gezien de vaak aanwezige, onwrikbare feodale structuren krijgt de vraag naar implementatie van deze plannen een wat benauwend karakter.

2. Arbeidsintensieve openbare werken.

Infrastructurele projecten kunnen niet alleen directe — zij het tijdelijke — verlichting brengen in de werkloosheidssituatie, maar vaak ook indirect stimulerend werken. Wegenaanleg, bijv. buiten de seizoenpieken, kan de aantrekkelijkheid van de streek voor industrialisatie verhogen. Volgens het WEP is vooral op het platteland een omvangrijk scala van mogelijke projecten aanwezig. Juist bij deze projecten is echter een zorgvuldige afstemming op lokale en regionale behoeften een eerste eis. Het WEP wijst erop dat fouten die in het verleden bij deze projecten werden gemaakt, bijv. het niet voorzien in de minimale behoefte aan hoger personeel, moeten worden vermeden.

3. Het reduceren van de kapitaalintensiteit bij industrialisatie.

Een industrialisatiepolitiek met een nadruk op een lagere kapitaalintensiteit behoeft de economische groei niet te vertragen, juist omdat meer arbeid produktief ingeschakeld kan worden. Het WEP ziet (alweer) drie hoofdlijnen voor een in deze zin gewijzigd industrialisatiebeleid:

- vollediger en effectiever gebruik van bestaande industriële capaciteit;
- stimuleren van industrieën die typisch arbeidsintensieve producten voortbrengen;
- toepassing van arbeidsintensieve produktietechnieken.

Ad a. Hoe vreemd het wellicht ook klinkt, vele ontwikkelingslanden kampen met onderbezetting van de bestaande produktiecapaciteit. Verandering daarin kan echter een heel complex van maatregelen vereisen, omdat

⁹ Deze migratie, vooral van jonge mensen, wordt veroorzaakt door een complex van factoren, waarvan we noemen: de uitzichtloze situatie op het platteland, de grote verschillen in reëel inkomen voor vergelijkbare arbeid tussen stad en platteland, een „moderne” manier van leven in de stad.

¹⁰ A.w.

¹¹ Zie noot 3.

de oorzaken van structureel economische aard zijn, bijv. geringe koopkracht, gebrek aan vreemde valuta's, tekorten aan geschoold personeel. Alleen al het volledig benutten van bestaande capaciteit, om nog maar niet te spreken van het instellen van ploegdiensten, vereist vaak een ingrijpende wijziging in de overheids-politiek.

Ad b. Er zijn tal van produkten (bijv. katoenen kleding, voedingsmid-delen, gereedschappen, aardewerk, meubilair, eenvoudige landbouwwerk-tuigen), die zich lenen voor arbeids-intensieve fabricage op het platteland. Kleine bedrijven verdienen dan de voorkeur, omdat deze aanzienlijk meer werkgelegenheid per eenheid kapitaal creëren. De nadruk valt hier op het platteland vanwege de noodzaak van spreiding van industrieën en het aan-sluiten van dit soort bedrijvigheid op traditionele ambachtelijke activiteiten. Bovendien kan een wederzijds stimu-lerende beïnvloeding ontstaan tussen landbouw en industrie, doordat toe-name van werkgelegenheid, inkomens en landbouwproductie de vraag naar dit soort produkten doet toenemen. Overigens beveelt het WEP ook voor industrialisatie in stedelijke gebieden arbeidsintensieve produkten aan.

Ad c. In industrieën waar dit mo-gelijk is, moeten arbeidsintensieve produktietechnieken toegepast wor-den (niet alle industrieën lenen zich daarvoor). Dit klemt te meer omdat een historische vergelijking leert dat de industrialisatie in ontwikkelings-landen ongewoon kapitaalintensief is¹². Voor een deel is dit te wijten aan de scheefgetrokken prijsverhoudingen tussen de produktiefactoren kapitaal en arbeid, die niet de werkelijke schaarsteverhoudingen weerspiegelen. Vooral de lage officiële rentestand, overwaardering van de nationale valuta en te hoge lonen zijn hiervan de oorzaken. Via fiscale en andere maatregelen zouden de prijzen van produktiefactoren meer in overeen-stemming met hun zogenaamde scha-duwprijzen moeten worden gebracht. Arbeidsintensieve technieken zouden aldus worden gestimuleerd. Maar die technieken moeten dan wel bekend en beschikbaar zijn, hetgeen opnieuw maatregelen impliceert op het gebied van kennisoverdracht en research.

In het voorafgaande is in navolging van het WEP vooral de aandacht ge-vestigd op een betere spreiding van fysiek kapitaal. Vaak is echter gebrek aan geschoolde arbeid een voorname

factor, die het scheppen van meer werkgelegenheid onmogelijk maakt. Het WEP gaat dan ook diep in op de noodzaak allerlei vormen van onder-wijs krachtig te stimuleren.

Misschien is wel de grootste uitda-ging die besloten ligt in het ambitieu-ze „World Employment Programme”, dat een groot en groeiend aantal jon-ge mensen de gelegenheid moet krij-gen zich een minimum aan algemene vorming eigen te maken, o.a. met het oog op hun produktieve bijdrage aan landbouw of industrie.

Internationale arbeidsverdeling

Maximale werkgelegenheid in ontwik-kelingslanden. Zo luidt ook de voor-naamste doelstelling, geformuleerd in het onderzoek naar de optimale inter-nationale arbeidsverdeling, dat in de afdeling Balanced International Growth van het Nederlands Econo-misch Instituut wordt uitgevoerd door Professor Tinbergen en Drs. B. Her-man.

Zeer kort samengevat is het doel van het onderzoek om aan te geven, hoe men kan komen tot een zodanige verdeling — over groepen van econo-misch meer en minder ontwikkelde landen — van productieprocessen die zgn. internationale goederen voort-brengen, dat voor alle landengroepen volledige werkgelegenheid wordt be-reikt terwijl het gebruik van schaarse middelen, i.c. kapitaal, wordt gemini-maliseerd.

Het basiscriterium voor deze allo-catie is gebaseerd op de bekende Heckscher-Ohlin-theorie van de inter-nationale handel en luidt, dat een land zich het best kan concentreren op die productieprocessen, waarvoor het qua beschikbaarheid van de nood-zakelijke produktiefactoren het meest geschikt is. Zeer algemeen gesteld: ontwikkelingslanden, die relatief veel arbeid tot hun beschikking hebben, concentreren zich op arbeidsintensie-ve productieprocessen, terwijl de reeds ontwikkelde landen de relatief meer kapitaalintensieve (kapitaal ge-zien als fysiek én „onderwijskapitaal”) voor hun rekening nemen.

In het kader van dit onderzoek zijn enige modellen opgesteld en zijn, uit-sluitend ter illustratie, berekeningen gemaakt hoe bij een dergelijke ar-beidsverdeling de productieprocessen die internationale goederen voort-brengen over verschillende landen-groepen verdeeld zouden zijn. Bij deze berekeningen moesten wegens gebrek aan data verschillende vereen-

voudigende veronderstellingen wor-den ingevoerd. Behalve op enige theo-retische verfijningen concentreert het huidige onderzoek zich op nieuwe be-rekeningen, waarbij deze vereenvou-digende veronderstellingen worden losgelaten.

¹² *Het gemiddelde aantal maanden arbeidsloon equivalent aan de gemid-delde kapitaalinvestering per arbeids-plaats, bedroeg bijv.:*

Engeland (begin 19e eeuw):

± 4 maanden;

Frankrijk (19e eeuw):

± 6 à 8 maanden;

Verenigde Staten (1953):

± 29 maanden;

Gemiddeld ontwikkelingsland (nu):

± 350 maanden.

Au
courant

Loonbeleid in praktijk en theorie

Werkgevers en werknemers in de bouw hebben hun sociale oorlog op de klassieke manier tot een eind we-ten te brengen. Hoewel er nog voor maandag 24 mei oproepen van de actiecentra waren uitgegaan voor ver-scherping van de acties, werd in het geheim overleg gepleegd over de vredesvoorwaarden onder leiding van een man die nog altijd groot gezag heeft, zowel bij werkgevers als werk-nemers, Ir. J. Bosma. De lezer kent de uitkomst: een bijna volledige ca-pitulatie van de aannemers en een „schrampetje aan de pink” van Bram Buijs.

Het bouwconflict is een merkwaar-dig fenomeen in de vrij chaotische ontwikkeling die de arbeidsverhou-dingen in ons land doormaken. De eenvoudigste verklaring van het ont-staan van dit conflict is dat het is voortgekomen uit het loonmatigings-besluit van de regering. De bouw-CAO die op 1 januari moest worden vernieuwd viel onmiddellijk onder het regime van de loonmaatregel, dat over het eerste halfjaar geen grotere loonstijging toeliet dan 4% of 3¼% op jaarbasis.

De bonden stelden zich op het standpunt dat het oorspronkelijke bod van de werkgevers geen ruimte bood om over het hele jaar 1971 een reële

inkomensverbetering te verkrijgen. Met morele steun van de vakcentrales, die na afkondiging van het loonmatigingsbesluit een loonexplosie in de tweede helft van het jaar hadden aangekondigd, eisten de bonden dat per 1 juli zou worden goedge maakt wat zij over het eerste halfjaar tekort waren gekomen.

In de loop van de onderhandelingen toonden de werkgevers zich bereid zowel over 1971 als over 1972 een reële loonsverbetering van 2¼% te garanderen. Zij accepteerde een systeem van ongelimiteerde aanpassing van de lonen aan de prijzen en boden zelfs een „opstapje” aan per 1 juli bij wijze van voorindexering. In een nog later stadium wilden zij er op die datum nog een uitkering ineens bovenop doen, maar dan moest op 1 januari 1972 met indexering van de tussen medio april en medio oktober opgetreden prijsstijging worden volstaan.

Dat was het laatste bod. Op 23 april braken de bonden de onderhandelingen af en gingen over tot prikacties en modelacties, die in de loop van het conflict nooit een grotere omvang hebben aangenomen dan een staking van 2.000 bouwvakkers op 30 à 40 werken.

Deze speldeprikken bleken echter voldoende om de werkgevers tot hervatting van het overleg te dwingen. De oorlog is niet alleen op de bouwplaatsen uitgevochten. De aannemers hebben ook van de publiciteitsmedia gebruik gemaakt door een gehele pagina in de dagbladen te huren, waarin zij omstandig hun standpunt uiteenzetten. De bonden konden volstaan met het regelmatig weggeven van radio-, tv- en kranteninterviews.

Onlangs de grote mate van publiciteit is de werkelijke inzet van de strijd onoverzichtelijk gebleven. Werkgevers en werknemers bestookten elkaar met moeilijk te volgen rekenommen en grafieken. Drukt men de afloop van het conflict in cijfers uit, dan blijkt het „verlies” aan de kant van de bonden ongeveer een half procent te zijn en het „verlies” van de werkgevers ongeveer driekwart procent. Beide saldi dekken elkaar niet, maar dat komt doordat partijen het verschil van een kwart procent zo ongeveer gedeeld hebben.

De macro-economische gevolgen van het akkoord over de bouw-CAO moeten wellicht iets anders worden gewaardeerd. De bouw-CAO kan dit keer als gangmaker dienen voor de

overige CAO's die dit jaar moeten worden afgesloten. Hierdoor kan zich een trend gaan aftekenen die het matigende effect van de loonmaatregel geheel te niet doet. De afloop van het bouwconflict toont aan dat artikel 10 van de Loonwet evenmin als loonpolitiek instrument functioneert als artikel 8.

Een week geleden heeft de Sociaal-Economische Raad tevergeefs geprobeerd een concept-advies voor een reconstructie van ons loonpolitieke systeem vast te stellen. In dit concept wordt wijziging van artikel 10 aanbevolen. Het zou moeten worden vervangen door een nog vaag aangegeven algemene ingreep in de lonen, indien alle andere pogingen tot een noodzakelijke matiging zouden falen.

Het concept berustte op een compromis. Het vertoont daar ook alle kenmerken van. De werkgroep die het advies heeft voorbereid wilde de plaats van de SER in het systeem herzien, omdat de ervaring leert dat bij de halfjaarlijkse rapportering over de sociaal-economische situatie vooral het najaarsrapport moeilijkheden oplevert.

De werkgroep wilde dit najaarsrapport laten voorbereiden door een commissie van Kroonleden. Het zou de mogelijkheden op korte termijn moeten aangeven. De SER zou op basis van dat rapport een advies aan regering en bedrijfsleven moeten geven.

De overheid kreeg de volgende taak toebedeeld:

1. Overleg in de Stichting van de Arbeid met het bedrijfsleven om na het verschijnen van het SER-advies te oordelen over de wenselijk geachte loon- en prijsontwikkeling, daarna consultaties met afzonderlijke secto-

ren van het bedrijfsleven.

2. Indien geen overeenstemming wordt bereikt zou de overheid verbindendverklaring van een CAO kunnen weigeren op grond van de Wet van 1937.

3. Toepassing van een globaal instrument van loon- en prijsbeheersing in de vorm van algemene maatregelen, dat in de plaats komt van artikel 10 van de Loonwet en artikel 2 van de Prijzenwet.

NVV-voorzitter Ter Heide heeft dit samenstel van voorstellen op twee punten aangevallen. Hij was bang dat de SER in dit systeem het onderhandelingsorgaan zou blijven, dat de Raad onder het stelsel van „vrije loonpolitiek” geworden is.

De bevoegdheid om CAO's niet-verbindend te verklaren verwierp hij, omdat de overheid dan over uiterst gedetailleerde normen zou moeten beschikken. Erger nog vond hij dat dit middel discriminerend zou werken. In bedrijfstakken met een hoge organisatiegraad werkt het instrument niet, maar in bedrijfstakken met lage organisatiegraad is het zo effectief dat het de onderhandelingen bij voorbaat frustreert.

Ik vind Ter Heides kritiek niet onjuist. Een brede, algemene overeenstemming van de „sociale partners” over het sociaal-economische beleid en de loonvorming in het bijzonder blijft gewenst. Het lijkt mij echter illusie dat het toporgaan van het bedrijfsleven de loonontwikkeling zou kunnen voorschrijven, nu de werkelijke onderhandelingen zich steeds meer verplaatsen naar bedrijfstak- en bedrijfsniveau.

A. F. van Zweeden

I. Little, T. Scitovsky en M. Scott: Industry and Trade in Some Developing Countries. Uitgegeven door het Development Centre van de OESO door Oxford University Press, Londen 1970, XXII + 512 blz., 90 sh.

Dit boek vormt de inleiding en samenvatting van een studie, welke voor het Development Centre van de OESO door verschillende economis-

ten is verricht van de instrumenten die ontwikkelingslanden hebben gehanteerd bij hun pogingen de industrialisatie op gang te brengen en

van de daarbij bereikte resultaten. Deze studie is hoofdzakelijk gebaseerd op afzonderlijke studies over Brazilië, Mexico, India, Pakistan, de Filipijnen en Formosa. De uitkomsten van ieder land zijn in afzonderlijke delen opgenomen die al reeds verschenen zijn of binnenkort gepubliceerd zullen worden. Daarnaast zijn eveneens de ervaringen van andere landen, in het bijzonder van Argentinië, in de beschouwing opgenomen.

Als belangrijkste punt van de studie komt naar voren dat, vooral in de jaren vijftig, de industrie te sterk werd gestimuleerd in vergelijking met de landbouw, en dat dit geschiedde op een wijze die onnodig nadelige invloed had op zowel de industriële als de agrarische export. Hierdoor werd het te gemakkelijk gemaakt om hoge winsten te maken, hetgeen resulteerde in een met hoge kosten gepaard gaande, binnenlands gericht, ontwikkelingspatroon.

Niettemin zijn er goede redenen aan te voeren voor het bevorderen van de industrie, en de auteurs geloven dat alternatieve beleidsmogelijkheden, waarvan er een aantal in de jaren zestig toegepast is door verscheidene landen, een grotere efficiency, een hogere werkgelegenheid in zowel industrie als landbouw, en een rechtvaardiger inkomensverdeling tot gevolg zouden kunnen hebben. Een groot deel van de discussie is gewijd aan dergelijke alternatieve ontwikkelingsstrategieën.

In alle onderzochte landen is het belangrijkste kenmerk van de industrialisatie vanaf de tweede wereldoorlog geweest de vorming van een binnenlandse markt beschermd door hoge douanetarieven en importquota, om te bevorderen dat de opkomende industrie substituten zou gaan produceren voor de aanvankelijk geïmporteerde goederen. De situatie in de zeven bestudeerde landen wijst erop dat deze landen thans het stadium bereikt hebben waarin de politiek van importsubstitutie schadelijk blijkt te zijn voor hun verdere ontwikkeling. Industrialisatie beschermd door een aanzienlijke mate van projectie heeft geleid tot de vorming van met hoge kosten werkende ondernemingen, die dure produkten voortbrengen welke vaak bestemd zijn voor een beperkte middenklasse; de produktie bereikt bijgevolg snel de grens die door de binnenlandse markt wordt gesteld.

Met hoge industriële prijzen, in stand gehouden door hoge douanetarieven en een overwaardering van de wisselkoers, is industrialisatie doorgevoerd met grote nadelige gevolgen voor de landbouw. Het resultaat was dat de groei van stedelijke centra werd bevorderd, de ongelijkheid in de inkomensverdeling werd verscherpt, en er ernstige stedelijke werkloosheidsproblemen ontstonden. Zowel de agrarische als de industriële export werden belemmerd; vaak bleek, uitgedrukt in buitenlandse valuta's, de import van grondstoffen en kapitaalgoederen duurder te zijn dan de besparingen die voortvloeien uit de substitutie van de import van eindprodukten. Ten gevolge van een industrialisatiepolitiek welke een afvloeiing van buitenlandse valuta's tot gevolg had, moesten de regeringen deze vaak rantsoeneren met behulp van zwaar drukkende administratieve controle. Het ernstigste gevolg van een dergelijk beleid schijnt echter gelegen te zijn in het feit dat ondernemingen voor hun winsten afhankelijk zijn geworden van overheidsbeslissingen, en daardoor de gewoonte hebben aangenomen dat zij hun inspanningen eerder richten op het verkrijgen van voorrechten, door druk uit te oefenen op de overheid, dan op het verlagen van hun kosten.

De politiek welke er op gericht is dat de import vervangen wordt door binnenlandse produktie is zodoende, alhoewel onvermijdelijk en gewettigd bij het begin van het industrialisatieproces, na 15 of 20 jaar op toenevende moeilijkheden gestuit. Welke politiek wordt dan aanbevolen door de auteurs?

De continue agrarische vooruitgang zal waarschijnlijk een gedeelte van de bevolking overbodig maken voor het werken op het land en de trek naar de steden bevorderen. Deze arbeidskrachten kunnen worden geabsorbeerd door lichte industrieën, gevestigd in kleine plattelandsteden en middelgrote steden. Nodig is dat de industrie wordt aangemoedigd om werkgelegenheid te verschaffen; maar dit dient op directe wijze te geschieden en niet door hoge algemene douanetarieven. De auteurs bevelen een tarief aan van ongeveer 10% op alle importen. Daarnaast zou er een verbruiksbelasting moeten zijn op zowel geïmporteerde als op binnenlands geproduceerde goederen. Maar het deel dat geheven wordt over de binnenlandse produktie zou gedeel-

telijk gebruikt moeten worden om directe subsidies te verschaffen ten einde industrialisatie op verschillende wijzen aan te moedigen. Verder zou de nadruk gelegd moeten worden op de bevordering van de export, ten einde de noodzakelijke import te kunnen bekostigen van die produkten die op economisch verantwoorde wijze zelf kunnen worden voortgebracht. Administratieve voorschriften zouden vervangen moeten worden door een betere toepassing van het prijsmechanisme; dat deel van de binnenlandse produktie welke gekenmerkt wordt door hoge kosten zou vervangen moeten worden door een gereorganiseerde landbouw en industrie, die in staat geacht moet worden geleidelijk concurrerend te worden en een plaats op de wereldmarkt in te nemen.

Eveneens interessant zijn de aanbevelingen voor de door de ontwikkelde landen te ondernemen actie (hoofdstuk 8). Zowel de ontwikkelde als de ontwikkelingslanden moeten hun economie aanpassen om te profiteren van de mogelijkheden welke schuilen in een toenemende onderlinge handel. Weinig voortgang is er gemaakt met de liberalisatie van de handel in agrarische produkten. Per saldo importeren ontwikkelingslanden nog altijd een aantal daarvan. Voor andere agrarische produkten zouden zij kunnen profiteren van een meer liberale handelspolitiek in de geïndustrialiseerde landen; de laatste zouden de inkomens van hun boeren op andere manieren kunnen garanderen, die minder nadelig zouden zijn voor de ontwikkelingslanden. Bij industriële produkten is in ontwikkelde landen de mate van protectie gemiddeld genomen hoger voor die produkten welke juist het belangrijkste zijn voor de export van minder ontwikkelde landen.

De rechtvaardiging voor deze discriminatoire handelwijze luidt dat, indien deze importen niet beperkt zouden worden, hierdoor de markten van de ontwikkelde landen verstoord zouden worden. Om deze bewering echter te kunnen staven, zou de verstoring ernstig moeten zijn, aangezien economische vooruitgang onvermijdelijk sommige producenten benadeelt. Gesteld dat de geïndustrialiseerde landen zich in het algemeen op een hoog niveau van economische activiteit bevinden, en dat zij de verschillende maatregelen handhaven die genomen zijn om de afvloeiing en

herallocatie van de factor arbeidskracht op te vangen, dan zou de liberalisatie van de import van industriële produkten uit ontwikkelingslanden geen ernstige verstoring veroorzaken op hun arbeidsmarkten. Het kan echter nodig zijn de producenten compensatie te verschaffen, teneinde te bewerkstelligen dat zij een meer liberale importpolitiek zullen aangaan.

De auteurs geloven dat de overheden in het algemeen het voordeel onderschatten dat de gemeenschap ten goede kan komen als gevolg van een herallocatie van de produktiefactoren, en zodoende het bedrag onderschatten dat opgebracht kan worden ter schadeloosstelling van hen die door deze ontwikkeling verlies lijden. Volgens hen hebben de ontwikkelde landen een gemeenschappelijk belang bij de liberalisatie van de import van industriële produkten uit minder ontwikkelde landen. Voortgang op dit terrein kan waarschijnlijk beter bereikt worden door

de geïndustrialiseerde landen hierover onderling tot overeenstemming te laten komen. Allereerst moeten zij het belang inzien dat zij kunnen hebben bij een programma tot afschaffing van importrestricties op industriële produkten uit ontwikkelingslanden, vervolgens overleg met elkaar plegen over de best denkbare wijze en deze dan toepassen. Er is al iets gedaan in deze richting, maar verdere actie is vereist.

Over het geheel genomen verschaft dit boek een zeer goed up-to-date beeld van de resultaten van twee decennia industrialisatiepolitiek in de ontwikkelingslanden, en van hetgeen de geïndustrialiseerde landen daaraan gedaan hebben. Het terrein van de studie is erg uitgebreid; haar praktische conclusies zijn tamelijk ambitieus: een nieuwe ontwikkelingsstrategie voor de minder ontwikkelde landen, met de constructieve steun van de ontwikkelde landen, als bijdrage tot het voorbereidende werk voor het Tweede Ontwikkelingsde-

cennium van de Verenigde Naties, zoals André Philip, de onlangs overleden president van het OESO-Development Centre, aanstipt aan het slot van zijn voorwoord.

De argumenten en het empirische bewijsmateriaal die de auteurs naar voren brengen zijn niet alle volledig nieuw, aangezien men gedurende de afgelopen jaren in toenemende mate de mening kon bespeuren onder de deskundigen over ontwikkelingsvraagstukken, dat vele van de tot dusverre toegepaste beleidsinstrumenten verbeterd zouden moeten worden. De poging evenwel van het Development Centre van de OESO om zo'n veelomvattende evaluatie van de handels- en industrialisatiepolitiek te geven heeft o.a. de verdienste, dat zij een systematisch beeld van de situatie verschaft, en zodoende een goed uitgangspunt biedt voor zowel een historische evaluatie als voor praktische besluitvorming bij de ontwikkelingsplanning.

Drs. C. Secchi

BINNENGASTHUIS AMSTERDAM

Bij het Binnengasthuis komt per 1 december vacant de functie van

ECONOMISCH ADJUNCT-DIRECTEUR

De voorkeur gaat uit naar een kandidaat met een, aan een universiteit genoten, economische opleiding.

De desbetreffende functionaris zal mede ingeschakeld worden bij de bouw van het nieuwe gemeenteziekenhuis — het Slotervaart-ziekenhuis — waarin een gedeelte van het Binnengasthuis zal worden gehuisvest.

Het ligt in de bedoeling, dat deze functionaris in het nieuwe ziekenhuis een met zijn capaciteiten overeenkomende plaats zal gaan bezetten.

Het salaris is afhankelijk van leeftijd, ervaring en persoonlijke eigenschappen. Nadere inlichtingen kunnen worden verkregen bij de geneesheer-directeur van het Binnengasthuis (telefoon: 020 - 62233).

Schriftelijke sollicitaties, onder No. V 268, te richten aan de Directeur van de Gemeentelijke Personeelsvoorziening, Jan Luijkenstraat 94, Amsterdam-Zuid, met vermelding van alle terzake doende gegevens.

DE WEGWIJZER VOOR DE BELEGGER

Het laatste nummer van de „Philips Koerier“ bespreekt de nieuwste druk van de Wegwijzer en besluit zijn recensie met de volgende alinea :

„Dr. F. L. G. Slooff's „WEGWIJZER VOOR DE BELEGGER“ is voor al degenen die willen beleggen, maar voor wie het gehele terrein van financiën en economie volkomen vreemd is, een overzichtelijke en gemakkelijk geschreven handleiding. Men behoeft nog niet eens belegger te zijn om blij te zijn met dit boekje, dat wegwijs maakt in veel van wat nu nog abacadabra is.“

PRIJS f 8,50

Verkrijgbaar bij de boekhandel of bij de uitgever H. A. M. Roelants, Schiedam.

HET EUROPESE PARLEMENT

te LUXEMBURG organiseert een algemeen vergelijkend onderzoek voor

ADJUNCT-TOLKEN

die zullen worden belast met het vertolken van het gesproken woord naar het Nederlands uit ten minste twee andere officiële talen van de Europese Gemeenschappen (Frans/Duits/Italiaans). Kennis van het Engels is wenselijk.

De toelatingsvoorwaarden en exameneisen zijn vermeld in het Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen nr. C 47 van 13 mei 1971, dat tegen overmaking van f 1,80 verkrijgbaar is bij de Staatsdrukkerij en Uitgeverij, Christoffel Plantijnstraat, DEN HAAG. Postgiro 42.53.00.

Het nettosalaris bij aanstelling ligt tussen ten minste BF 26.000,— (± f 1850,—) en BF 33.000,— (± f 2400,—) per maand. Deze bedragen zijn inclusief ontheemdings-toelage, doch exclusief eventuele gezins-toelagen.

Maximumleeftijd: 35 jaar.

HET EUROPESE PARLEMENT

te LUXEMBURG organiseert een algemeen vergelijkend onderzoek voor

ADJUNCT-VERTALERS

die zullen worden belast met het vertalen van teksten naar het Nederlands uit ten minste twee andere officiële talen van de Europese Gemeenschappen (Frans/Duits/Italiaans).

Kennis van het Engels is wenselijk.

De toelatingsvoorwaarden en exameneisen zijn vermeld in het Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen nr. C 47 van 13 mei 1971, dat tegen overmaking van f 1,80 verkrijgbaar is bij de Staatsdrukkerij en Uitgeverij, Christoffel Plantijnstraat, DEN HAAG. Postgiro 42.53.00.

Het nettosalaris bij aanstelling ligt tussen ten minste BF 26.000,— (± f 1850,—) en BF 33.000,— (± f 2400,—) per maand. Deze bedragen zijn inclusief ontheemdings-toelage, doch exclusief eventuele gezins-toelagen.

Maximumleeftijd: 35 jaar.

RIJKSUNIVERSITEIT LEIDEN

Tot de ambtelijke organen, die in Leiden voor de te verkiezen universiteitsraad en het tot stand te komen college van bestuur belangrijke taken hebben te verrichten t.b.v. de voorbereiding van het beleid, behoren het planbureau en het begrotingsbureau.

Beide bureaus, die zeer nauw samenwerken, hebben zowel tot taak speurwerk te verrichten op het terrein van de economie van het wetenschappelijk onderwijs als het coördineren van de werkzaamheden der hoofd-afdelingen op het terrein van planning resp. begroting.

Bij deze bureaus kunnen worden aangesteld

ACADEMICI

bij voorkeur met kwantitatieve scholing en enige ervaring in het wetenschappelijk speurwerk.

Met betrekking tot het salaris zal inpassing plaatsvinden in het bezoldigingsstelsel, geldend voor de hogere functies in de Rijksdienst.

Sollicitanten gelieven zich te wenden tot het hoofd Personeelszaken van de Rijksuniversiteit te Leiden, Stationsweg 46, onder vermelding van advertentienummer 71.96.

10 de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Landbouw en Visserij

t.b.v. het Stafbureau

economen

Het Stafbureau van het Ministerie van Landbouw en Visserij is enige jaren geleden ingesteld tengevolge van de groeiende samenhang tussen de verschillende sectoren van het overheidsbeleid. Tot de belangrijkste taken behoren het informeren en adviseren van de minister over de ontwikkelingen van de sociaal-economische politiek en de relatie tussen deze en het landbouwbeleid.

Gevraagd: doctoraal examen economie, met — voor een der te bezetten plaatsen — b.v.k. een specialisatie in de staatkundig-economische richting. Voorts wordt gevraagd ervaring ten aanzien van de algemene economische politiek of op het gebied van inkomenspolitiek en sociale wetgeving.

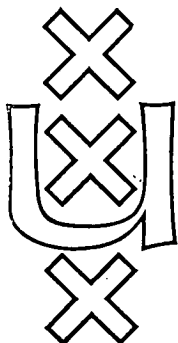
Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris, afhankelijk van leeftijd en ervaring, tot max. f 3027,- per maand.

Schriftelijke sollicitaties onder vacaturenummer 1-1724/0936 (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe) zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6½% vakantiegeld

Universiteit van Amsterdam

Bij de sectie Macro-economie van de Faculteit der Economische Wetenschappen van de Universiteit van Amsterdam bestaat een vacature voor

wetenschappelijk (hoofd)medewerker

De te benoemen functionaris zal worden ingeschakeld bij onderwijs en onderzoek op het gebied van de macro-economie.

Aanstelling zal geschieden in het rangenstelsel voor de wetenschappelijke medewerkers.

Inlichtingen worden gaarne verstrekt door Prof. Dr. W. F. Duisenberg (02975) 34 01) en Drs. Th. A. J. Meys (020) 71 40 93).

Sollicitaties te richten aan Prof. Dr. W. F. Duisenberg, Nieuwe Doelenstraat 16-18, Amsterdam.